

**Univerzita Karlova v Praze
1. lékařská fakulta**

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví
Studijní obor: Adiktologie

Mgr. Irena Bartošová

Analýza zkušenosti výkonu trestu odnětí svobody v kontextu drogové kariéry

Analysis of the experience of imprisonment in the context of drug career

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: Mgr. Petr Matoušek

Praha, 2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze, 24. 4. 2019

Jméno – Příjmení (hůlkovým písmem)

Podpis

Identifikační záznam:

BARTOŠOVÁ, Irena. *Analýza zkušenosti výkonu trestu odnětí svobody v kontextu drogové kariéry. [Analysis of the experience of imprisonment in the context of drug career]*. Praha, 2019. 44 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie. Vedoucí práce Matoušek, Petr.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Petru Matouškovi za odborné vedení celé práce a čas mi věnovaný, stejně tak za věcné připomínky a rady.

V Praze, 24. 4. 2019

.....

Irena Bartošová

Abstrakt:

Východiska: V životě uživatelů drog je spatřován řetězec opakujících se jevů v podobě užívání drog – páchaní trestné činnosti – nástup do výkonu trestu odnětí svobody – přiučení se novým praktikám – propuštění z věznice – užívání návykových látek – páchaní další trestné činnosti – následně opět nástup do výkonu trestu odnětí svobody. **Hlavním cílem** je popsat zkušenost výkonu trestu odnětí svobody v rámci drogové kariéry uživatelů drog. **Metodou sběru a analýzy dat** je zakotvená teorie a kvalitativní analýza rozhovorů (biografické rozhovory). Výsledky výzkumu byly porovnány s analýzou odborné literatury na dané téma. **Výsledky a diskuse:** Práce je členěná do 3 časových úseků – život před výkonem trestu odnětí svobody, jehož události determinovaly užívání drog a trestnou činnost, výkon trestu odnětí svobody jako prostředí jevu prizonizace a život po výkonu trestu odnětí svobody jako období snahy o návrat do společnosti. **Závěry:** Informátoři se v průběhu života dostali do velmi rizikových situací, které nebyli schopni řešit konstruktivním způsobem. Užívání drog a trestná činnost byla řešením těchto náročných životních událostí. Zvýšená přísnost pravidel ve věznici nezaručuje snížení hrozby recidivy. Samotná zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody znesnadňuje adaptaci v životě na svobodě.

Klíčová slova:

Uživatel drog, drogová kariéra, výkon trestu odnětí svobody

Abstract:

Background: A chain of repetitive phenomena is seen in the lives of drug users in the forms of drug use - committing crimes - commencing imprisonment – learning new practices - dismissing from prison - using addictive substances – committing further crimes - then resuming imprisonment. **The main goal** is to describe the experience of serving a sentence drug-related prisoners. **The method of data collection and analysis** is grounded theory and qualitative analysis of interviews (biographical interviews). The results of the research were compared with the analysis of specialized literature on the topic. **Results and discussion:** The work is divided into 3 periods of time - life before imprisonment, whose events determined drug use and criminality, imprisonment as an environment of phenomenon of imprisonment and life after imprisonment as a period of returning to society. **Conclusions:** During the course of life, Contacts got into very risky situations that they were unable to solve in a constructive way. Drug use and crime were/ are the solution to these difficult life events. Increased strictness of rules in prisons does not guarantee a reduction in the threat of recidivism. The experience of imprisonment in itself makes it difficult to adapt to life in freedom.

Keywords:

Drug user, drug career, imprisonment

Obsah	
Úvod	9
Teoretická část.....	10
Výzkumná otázka v kontextu adiktologie	10
Metodologie	14
Cíl práce, výzkumné otázky a design výzkumu	14
Metody tvorby a analýzy dat, výzkumný soubor, předpokládané výstupy a praktický průběh realizace	14
Etika, rizika a problémy	17
Empirická část.....	18
Výsledky a diskuse	18
Život před výkonem trestu odnětí svobody	18
Dětství jako prostředí vztahů s osobami, které hrály významnou roli.....	18
Dětství jako období zdroje a počátku drogové kariéry	19
Trestná činnost a tresty	21
Výkon trestu odnětí svobody	23
Vstup a prostředí výkonu trestu odnětí svobody	24
Denní harmonogram a volný čas	26
Práce s vězni	27
Drogy ve vězení	30
Vztahy mezi vězni.....	32
Rituály a první momenty po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody	35
Život po výkonu trestu odnětí svobody	37
Recidiva	37
Hierarchie ve společnosti s identitou trestaného vězně a plány do budoucna .	37
Význam výkonu trestu odnětí svobody pro vězně	39
Závěry	41
Použitá literatura a citace	43

Úvod

Východiskem pro zpracování tématu zkušenosti výkonu trestu odnětí svobody je má praktická zkušenost spojená s výkonem povolání. Pracuji 10 let v nízkoprahových službách pro uživatele drog (terénní program i K-centrum) a v rámci výkonu profese sociálního pracovníka v K-centru se setkávám se situacemi, kdy přichází klient s tím, že ho čeká soud. Následně informuje, že půjde do vězení, a následně se z vězení vrací a přichází do K-centra.

Většinou se do služby dostaví během několika málo dní (do týdne). Nejčastěji však hned první den, kdy byl propuštěn na svobodu. Do K-centra směřuje z několika důvodů. S pracovníky má většinou dlouhodobé (mnohdy několikaleté) vztahy a chce se jim čistě lidsky ozvat a ukázat, že je naživu a že je na svobodě. Druhým důvodem je, že chce svobodu oslavit a jde si pro injekční stříkačky a další zdravotnický materiál používaný pro injekční aplikaci drog (harm reduction materiál). Třetím důvodem je, že je K-centrum a speciálně kontaktní místnost místem kontaktu nejen klienta se službou, ale především místo kontaktu osob, kteří sdílejí podobný životní styl. V takovém případě je K-centrum místem, kde vyhledává známé, obnovuje s nimi vztahy, buduje si zázemí a sdílí svoji nově nabytou zkušenost.

Pracovníci K-centra se snaží více s klientem vracejícím se z výkonu trestu odnětí svobody pracovat a více intervenovat, aby se nezhoršovala jeho sociální situace a aby zkušenost s vězením využil k novému začátku a pokusil se žít jinak. Pracovníci však sledují, že se klient den ode dne ve své sociální situaci propadá a jedná na základě takových vzorců chování, kterých využíval před výkonem trestu odnětí svobody. Klient najíždí do starých kolejí, které se ale po každé takové zkušenosti více prohlubují.

V životě uživatelů drog tedy spatřuji opakující se jevy, kterými je páčání trestné činnosti, nástup do výkonu trestu odnětí svobody, přiučení se novým praktikám, propuštění z věznice, užívání návykových látek, páčání další trestné činnosti a následně opět nástup do výkonu trestu odnětí svobody. V tomto procesu není spatřován efekt „ponaučení se“ s následným výběrem jiné životní kariéry. Klienti, kteří mají opakované zkušenosti s výkonem trestu odnětí svobody, jsou méně začlenění do společnosti, žijí v horších sociálních podmínkách, často i rezignovali na začlenění se do společnosti a vlastně na jakékoliv změny směřující ke způsobu života většinové populace.

Ve své práci se zamýšlím nad tím, jaký má mít vůbec trest odnětí svobody efekt a jestli je toho žádaného efektu dosahováno. Zaměřuji se na životní příběhy klientů K-centra, kteří jsou uživateli drog a kteří mají, někdy i opakovanou, zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody. Tyto dva znaky mezi sebou porovnávám a mezi jednotlivými informátory zjišťuji podobnosti v životních cestách.

Teoretická část

Tato část práce představuje pouze úvodní teoretický vhled do tématu. Dále pracuji s odbornými teoretickými zdroji v empirické části. Rovnocenný poměr teoretického vhledu a empirického přínosu práce tak zůstává zachován.

1 Výzkumná otázka v kontextu adiktologie

Ve své práci zkoumám a následně popisuji, jak ovlivňuje zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody uživatele drog v jejich drogové kariéře. Téma práce a samotná výzkumná otázka je z pohledu adiktologie velmi zajímavá a důležitá.

Uživatelé drog, kteří se ocitli v konfliktu se zákonem a následně ve vazbě a/nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, jsou pro adiktologii specifickou klientelou (Kalina, 2003). V práci s uživateli drog se s tématem trestné činnosti a konfliktu se zákonem setkáváme. V některé fázi drogové kariéry se mohou uživatelé drog do konfliktu se zákonem dostat. Nedá se přesně určit, ve kterých fázích k tomu dochází častěji. Dá se však říci, že se pravděpodobnost páčání trestné činnosti zvyšuje se zvyšující se frekvencí a intenzitou užívání drog (Müllerová, 2003). V rámci adiktologických služeb je více pozornosti věnováno těm uživatelům drog, kteří jsou v drogové kariéře dále a které bychom mohli považovat za problémové uživatele. Do služeb se tak příliš často nedostanou ti uživatelé, kteří jsou ve fázi experimentování s drogami. Tato skupina osob je však z hlediska kontextu užívání drog a páčání trestné činnosti velmi důležitou skupinou a měla by jí být pozornost taktéž věnována.

Riziko páčání trestné činnosti se týká uživatelů drog ve všech fázích drogové kariéry, tedy i experimentátorů nebo příležitostných uživatelů. Poslední zmiňovaná skupina nebývá s trestnou činností příliš spojována. Nejvyšší riziko je však spojeno se skupinou problémových uživatelů a osob závislých. Abstinence významně snižuje či omezuje riziko páčání trestné činnosti související s drogami. Zde lze sledovat, jak zásadní význam mají adiktologické intervence směrem k cílové skupině klientů (Gabrhelíková, 2015). V adiktologických službách se tedy lze nejčastěji setkat se skupinou problémových uživatelů drog. Této skupiny uživatelů se nejvíc týká problematika páčání trestné činnosti. Proto má velký význam s těmito osobami pracovat na snižování četnosti užívání drog (ideálně plné abstinenci). Užívání drog však není jedinou komponentou. Práce by se však neměla omezovat jen na téma abstinence. Dalšími tématy práce s klienty mohou být v různých typech služeb zdravotní, vztahová a sociální stabilizace, která nepochybně přispívá ke snížení potřeby páchat trestnou činnost.

S touto cílovou skupinou se nejčastěji setkávají pracovníci následujících institucí: nízkoprahové služby pro uživatele drog, léčebná zařízení, policie, probační a mediační služba, vězeňská služba a další profese (Gabrhelíková, 2015).

Při bližším zkoumání lze trestnou činnost, která má souvislost s užíváním drog, rozdělit na určité typy.

Gabrhelíková rozlišuje čtyři specifické typy trestné činnosti související s drogami. Jedná se o psychofarmakologicky podmíněnou trestnou činnost, ekonomicky motivovanou trestnou činnost, systémovou trestnou činnost a trestnou činnost porušující protidrogovou legislativu (Gabrhelíková, 2015).

Do skupiny psychofarmakologicky podmíněných trestných činů spadají takové činy, které byly spáchány v důsledku akutních nebo chronických účinků návykových látek. Především se jedná o pervitin, alkohol a částečně opioidy (činy spáchané v rozvoji abstinčního syndromu). Trestných činů této skupiny se dopouštějí uživatelé drog v různých fázích drogové kariéry, čili problémoví uživatelé i experimentátoři. Jedná se nejčastěji o trestné činy ublížení na zdraví, loupeže, přepadení, sexuální napadení a dalších (Gabrhelíková, 2015). Na uvedeném příkladu lze pozorovat, do jak zásadní míry ovlivňuje užívání drog a stavy užíváním drog vyvolané chování osob. V akutní intoxikaci se dopouštějí takových činů, kterých by se pravděpodobně „za střízliva“ nedopustili. Zároveň zde lze pozorovat, jak je náročné se vyrovnat s abstinčním syndromem, kdy je osoba v takovém stavu schopna učinit téměř cokoli, aby tento stav ustal. Pokud nemá dostatek financí na další dávku drog, přirozeně tak sahá k trestné činnosti. Uspokojení vlastní potřeby je tak přednější před morálním hlediskem trestné činnosti. S tím souvisí následující skupina trestné činnosti.

Do skupiny ekonomicky motivované trestné činnosti patří takové činy, které jsou páchané za účelem získání financí potřebných pro vlastní užívání drog. Zde Gabrhelíková předpokládá, že je užívání návykových látek natolik finančně náročné, že si uživatelé drog mohou opatřovat finance nelegální činnostmi. Nejčastěji užívanou látkou v této skupině trestných činů je pervitin a heroin. Do této skupiny zařazujeme především majetkovou trestnou činnost. Jedná se o krádeže, loupeže, vykrádání lékáren, falšování lékařských předpisů, podvody a zpronevěru (Gabrhelíková, 2015). Poměrně dobrým řešením výše zmíněné skupiny trestné činnosti je substituční léčba. V substituční léčbě dostává uživatel drog legální substituční preparát, který tak stojí výrazně méně financí. Taková osoba má tak možnost docházet do zaměstnání a vydělávat si na své životní potřeby. Nemusí shánět peníze trestnou činností, protože nepotřebuje tak velké množství finančních prostředků. Bohužel je v současné době k dispozici převážně jen opioidová substituce.

Třetí skupinou je systémová trestná činnost, která je spojována s vlastním fungováním trhů s nelegálními návykovými látkami. Jedná se především o vymáhání dluhů, spory o území apod. (Gabrhelíková, 2015). Dluhy jsou velmi častou součástí života uživatelů drog. Nemusí se nutně jednat jen o dluhy z bankovních a nebankovních půjček. Lze se setkat i s „půjčováním si“ financí, ale i drog od ostatních za předpokladu, že bude k určitému datu vše vráceno s přírážkou. Někdy uživatel dopředu ví, že nebude moci dluh splatit. Jeho zoufalá situace ho však k takovému činu tlačí. Samo vymáhání pak může mít velmi násilnický charakter (vyhrožování, ale i fyzické násilí).

Poslední kategorií jsou trestné činy porušující protidrogovou legislativu. Jedná se především o trestné činy držení, přechovávání, pěstování, výroby, dovozu a obchodování s návykovými látkami a prekurzory. Dá se sem zařadit i trestný čin řízení pod vlivem návykových látek. Stejně jako u předchozí skupiny nemůžeme říci, že by se jednalo o trestné činy páchané pouze uživateli drog. Uživatelé drog jsou ale v těchto dvou skupinách významnými aktéry (Gabrhelíková, 2015). Tato skupina trestných činů je poměrně častá. Pro uživatele drog se postupem času stává zapojení se do řetězce výroby a prodeje drog lukrativní záležitostí. Za poměrně krátký čas si jsou takovou činností schopni přivydělat velké množství finančních prostředků, které by legální pracovní činností nikdy nezískali. Tato výhoda ustupuje riziku v podobě stíhání za trestnou činnost.

Vlivem následného stíhání a trestání uživatelů drog dochází k tomu, že tyto osoby vstupují do trestu pod vlivem drog a postupně se u nich rozvíjí abstinční syndrom, nebo přicházejí alespoň v procesu drogové závislosti.

Jargus popisuje, že se pracovníci věznic setkávají s uživateli drog i v tomto prostředí. Takovým uživatelům jsou pak zajišťovány různé adiktologické služby. Tyto služby jsou však kontextem prostředí odlišné a není možné využívat celou nabídku. Ve věznicích se např. nesetkáme s výměnným injekčním programem (Jargus, 2003). Právě výměnný program je v rámci přístupu harm reduction zásadní. V okamžiku, kdy se ve věznicích užívají drogy, ale není zajištěn dostatek injekčních stříkaček a dalšího zdravotnického materiálu, pak vězni užívají drogy velmi rizikovým způsobem (např. sdílení jedné injekční stříkačky větším počtem vězňů), a zvyšuje se tak riziko nákazy a šíření infekčních chorob.

Vězení je typem instituce, která má neustále dohled nad jedincem a kontroluje všechny aspekty vězněva života. Veškerý věžňův život se odehrává na jednom ohraničeném místě, v jedné instituci, pod dohledem jedné autority (Nedbálková, 2006). Vězení je tedy specifickým prostředím, ve kterém se ocitají osoby na čas izolované od běžné společnosti, čímž se u nich postupně rozvíjí tzv. prizonizace osobnosti. Jedná se o jev, kdy se vězněná osobnost proměňuje a tím se adaptuje na vězeňské podmínky. To ale snižuje schopnost adaptace na podmínky běžného života (Jargus, 2003). Prizonizace má dvě složky, kterými jsou institucionalizace a ideologizace. Institucionalizace je výsledkem adaptace vězně na vysoce a přísně organizovaný život. Takovým výsledkem bývá ztráta aktivity, kdy vězeň žije ze dne na den. Ideologizací následně rozumíme přizpůsobení se normám, hodnotám a postojům, jejímiž nositeli jsou neformální skupiny odsouzených. Jedná se o začlenění se do vězeňské subkultury, což má desocializační charakter (Sochůrek, 2007).

Ve výše zmíněném textu lze spatřit, že je vězeňské prostředí absolutně odlišné od prostředí, ve kterém uživatelé drog běžně žili. Je pro ně tedy nepochybně velmi náročné vstoupit do prostředí, kde jsou neustále sledováni a kontrolováni. Této nové situaci se musí přizpůsobit. To však znesnadňuje následné působení na svobodě

po propuštění, takže nové hodnoty a vzorce chování si pak odnášejí do běžného života na svobodě, čímž dochází ke střetům a konfliktům.

Ve své závěrečné práci se věnuji situacím, které předcházely drogové kariéře a páchání trestné činnosti, a souvislosti mezi trestnou činností a drogovou kariérou. Dále se zaměřuji na podobu trestů, speciálně pak na trest odnětí svobody a jeho vlivem na drogovou kariéru a další směřování v životě, především na pokus o začlenění se do běžné společnosti.

Na základě kontextu kvalitativního výzkumu a přehlednosti práce jsem další analýzu teoretických zdrojů vztahujících se k tématu zahrnula přímo do empirické části pod konkrétní zkoumané kategorie.

2 Metodologie

2.1 Cíl práce, výzkumné otázky a design výzkumu

Cíl práce

Cílem práce je popsat souvislosti mezi zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody, vývojem drogové kariéry a dalším směřováním v životě uživatelů drog.

Výzkumné otázky

- Jaké jsou souvislosti mezi zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody a dalším směřováním v životě uživatelů drog?
- Jak ovlivňuje zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody uživatele drog v jejich životě?
- Jak ovlivňuje zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody uživatele drog v jejich drogové kariéře?
- Jak ovlivňuje drogová kariéra zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody?

Design výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je popsat zkušenost výkonu trestu odnětí svobody v rámci drogové kariéry uživatelů drog. K tomu byla použita kvalitativní analýza rozhovorů s osobami se zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody. Výsledky výzkumu byly porovnány s analýzou odborné literatury na dané téma. Výběr kvalitativního výzkumu byl dán cílem práce, a to zjistit a pochopit zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody v kontextu drogové kariéry.

2.2 Metody tvorby a analýzy dat, výzkumný soubor, předpokládané výstupy a praktický průběh realizace

Metody tvorby dat

Pro tvorbu dat je využita dostupná literatura vztahující se k danému tématu a nestrukturovaný rozhovor, kterým je biografické vyprávění. Informátor je požádán, aby vyprávěl svůj životní příběh.

Girtler takový rozhovor nazývá „ero-epickým“ rozhovorem, který lze rozdělit na dvě části. První částí je vlastní hlavní pozorování. Druhou částí jsou doplňující otázky. Doplňujícími otázkami výzkumník podporuje informátora v dalším vyprávění (Girtler & Smejkal, 2001). Silverman hovoří o používání otevřených otázek na malých vzorcích informátorů (Silverman, 2005). Důležitá je úvodní otázka, kterou si výzkumník získává důvěru informátora a dostává se tak pod povrch zkoumané sociální situace informátora (Girtler & Smejkal, 2001). V případě této závěrečné práce jsem použila základní otázku: „Můžete mi vyprávět svůj životní příběh?“

„Ero-epický“ rozhovor je velmi zevrubným rozhovorem, kdy se otevře výzkumník i informátor, jehož účelem je proniknutí do hloubek okrajové kultury (Girtler & Smejkal, 2001).

V praxi výzkumu k této závěrečné práci postupuji tak, že nejprve vyhledávám informátory a s nimi následně realizuji rozhovory. Získaná data analyzuji a poté je porovnávám s teorií, která byla o tématu napsána.

Výzkumný soubor

Jelikož je cílem tvorby výzkumného vzorku v kvalitativním výzkumu reprezentovat populaci problému (Disman, 2011), vybírám si klienty K-centra Laxus z.ú. se zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody.

Při výběru výzkumného souboru jsem využila totální výběr. Každý klient, který využívá služeb kontaktní místnosti, byl dotázán na účast ve výzkumu. Klienti využívající kontaktní místnost jsou sdílnější a jsou otevřenější rozhovoru s pracovníkem. Klienti využívající pouze výměnný injekční program sdílní příliš nejsou, rychle si vezmou to, pro co si přišli, a odchází.

Výzkumný vzorek tvoří 7 informátorů, 1 žena a 6 mužů, ve věkovém rozmezí 33–55 let. Informátoři žijí v Hradci Králové a jsou klienty K-centra Hradec Králové, Laxus z.ú. Jedná se o aktivní uživatele alkoholu a/nebo stimulantů (pervitin) a/nebo opioidů (Subutex/Suboxon). Drogy užívají rizikovým způsobem (intravenózně) a nachází se ve špatné sociální situaci. Ve výzkumném vzorku jsou osoby, které mají jednu zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody, i recidivisté, kteří vykonali trest odnětí svobody opakovaně. Informátoři byli pachateli drogových i nedrogových trestných činů.

Metody analýzy dat

Pro analýzu dat jsem využila kvalitativní metodu. Cílem kvalitativního výzkumu je vytvářet porozumění, nové hypotézy a teorie (Disman, 2011). V takovém výzkumu zjišťujeme, jak svět vnímají a interpretují subjekty výzkumu (Loučková, 2010).

Konkrétní použitou metodou byla zakotvená teorie. Jedná se o metodu, která je induktivně odvozená z jevu, který zkoumáme. Na začátku není teorie, kterou následně ověříme. Na počátku se zabýváme oblastí, kterou zkoumáme, a necháváme z této oblasti vynořit to, co je významné. Cílem je vytvoření teorie, která odpovídá zkoumané oblasti a tuto oblast vysvětluje (Strauss & Corbin, 1999).

Metoda zakotvené teorie je pro tento výzkum vhodná např. z toho důvodu, že je schopná v rámci analýzy využít různá data, která byla získána odlišným způsobem, konkrétně rozhovor a existující dokumenty (Miovský, 2006).

V této metodě se tedy snažíme získat co nejvíce dat a mezi nimi pak nalézat struktury a podobnosti, které se zde vyskytují (Disman, 2011). Strauss a Corbin hovoří o otevřeném kódování, kterým označujeme a kategorizujeme pojmy. Kódování je základním krokem, bez kterého by nemohlo dojít k analýze získaných

dat. Během kódování jsou data rozebrána na jednotlivé části, které jsou pozorováním porovnávány a na základě toho jsou sledovány podobnosti (Strauss & Corbin, 1999).

Analýzou dokumentů chápeme výzkumnou strategii, která analyzuje již existující materiály (Miovský, 2006). V případě tohoto výzkumu se jedná o literaturu, která byla o tématu napsána.

Rozhovory jsem se souhlasem informátorů nahrávala na diktafon. Audionahrávky jsem doslovně přepsala. V textu přepsaných rozhovorů jsem vyhledávala jevy a na jejich základě jsem tvořila kategorie – kódy. Kategorie jednotlivých rozhovorů jsem vzájemně porovnávala, analyzovala a interpretovala. Výzkumná data jsem následně porovnávala s odbornou literaturou.

Předpokládané výstupy

- Pozice uživatele drog v hierarchii vrstevníků se liší před zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody a po ní.
- Výkon trestu odnětí svobody není vnímán jako trest, který by měl přinášet ponaučení a snahu o nápravu.
- Ve výkonu trestu odnětí svobody se vězni přiučí novým „nekalým“ praktikám od spoluvězňů.
- Ve výkonu trestu odnětí svobody se přiučí způsobu fungování tamního systému (jak jím co nejsnáze projít) a následující výkon trestu odnětí svobody není hrozbou.
- Příslušnost k okrajové kultuře vězňů předpovídá styky příslušníků i po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody, případně vyhledávání osob s podobnou zkušeností.
- Přijmutí identity člena okrajové kultury předpovídá další páčání trestné činnosti po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody.

Praktický průběh realizace

Časový harmonogram výzkumu

Výzkum probíhal od září 2018 do února 2019. Výzkum jsem realizovala bez spolupráce s dalšími osobami, kromě odborného vedení vedoucího práce.

Technické zázemí

K výzkumu jsem využila řadu technických prostředků, kterými byl poznámkový blok, počítač a diktafon. Rozhovory s informátory jsem nahrávala na diktafon v poradenské místnosti K-centra Hradec Králové, Laxus z.ú., se svolením vedoucího centra Lukáše Gilányi, Dis.

2.3 Etika, rizika a problémy

Etika

Informátoři byli před samotným zapojením do výzkumu poučeni o významu výzkumu, tedy že je výzkum součástí závěrečné práce studia oboru adiktologie. Informátoři mi dali ústní informovaný souhlas s účastí ve výzkumu. Účastníci výzkumu byli informováni o anonymitě při zpracování výzkumu. Proto nemohly být informované souhlasy písemné s opatřením podpisů. Nikde v práci není zaznamenáno jméno a příjmení informátorů ani takové znaky, na základě kterých by mohli být identifikováni. Z toho důvodu jsou v textu jednotliví informátoři označováni pod kódy (R1 – R7). Zvukové záznamy, s jejichž pořízením informátoři souhlasili, byly po zpracování práce zničeny. S informátory před samotným započítím výzkumu došlo k vyjasnění podmínek, tzn. že informátorům nenáleží za poskytnutí rozhovoru odměna a že jsou zmíněné informace důvěrné a mohou být použity výhradně ke zpracování závěrečné práce. S informátory byly vyjasňovány nové role, ve kterých se ocitají. Z pracovníka K-centra se stává nově výzkumník a z klienta K-centra se nově stává informátor.

Rizika a problémy

Velkým problémem byl zájem klientů K-centra spolupracovat na výzkumu. Jednak se chtělo výzkumu účastnit poměrně malé množství klientů, navíc se ukázalo jako komplikované více rolí, ve kterých se informátoři ocitli. V průběhu dotazů na účast ve výzkumu se ukázalo, že klienti účast potvrdili, ale následně nedošli na domluvené termíny rozhovorů, nebo se ani na konkrétním termínu nechtěli domluvit s tím, že se se mnou potkají v běžném provozu (jako s pracovníci K-centra). Pokud jsem je opakovaně oslovovala s žádostí o realizaci domluveného rozhovoru, tak klienti udávali jako důvody nemožnosti se v dané chvíli zúčastnit, že se to dnes nehodí, že nemají čas, spěchají atd. Tato situace přinášela do pracovního vztahu napětí, kdykoliv se klient se mnou potkal. To jsem vyřešila ztransparentněním situace. Vysvětlila jsem klientovi, že žádost o poskytnutí informací a o účast na výzkumu byla pouhou nabídkou, a pokud si to klient rozmyslel, tak to nevádí. Zároveň jsem klienta ujistila, že jeho přijetí či odmítnutí role informátora nemá žádný vliv na využívání služeb v K-centru a na vztah mezi ním a mnou jako pracovníci K-centra.

Dalším rizikem se zdála být volná struktura biografických vyprávění. Měla jsem obavy z toho, že informátoři nebudou příliš sdílní, protože se neztotožní s volnou formou rozhovoru. Nakonec se ukázala tato forma rozhovoru jako vyhovující a naopak jsem se ocitla před opačným problémem, kterým bylo velké množství informací, s tím související problematická tvorba kategorií a časová náročnost empirické části (realizace rozhovorů, přepis rozhovorů a jejich analýza).

Empirická část

3 Výsledky a diskuse

Do této kapitoly zařazuji získaná data z výzkumu od informátorů a z odborné literatury. Data z obou zdrojů analyzuji, porovnávám, diskutuji a výsledky shrnuji. Kapitola Výsledky a diskuse je řazena do podkapitol, které kopírují stanovené kategorie. Názvy kapitol a tím i jednotlivé kategorie jsou řazeny dle časové posloupnosti, což dává práci logický rámec a kontext. Toto řazení tak kopíruje časovou posloupnost v životě informátorů i zpozorovaný koloběh událostí (život na svobodě – užívání drog – páčání trestné činnosti – trestní stíhání – odsouzení – výkon trestu odnětí svobody – propuštění na svobodu – užívání drog – páčání trestné činnosti – atd.).

Ve výsledcích práce nejsou popsány všechny informace, které mi informátoři sdělili, z důvodu účelu bakalářské práce a především omezení rozsahu práce. Vybírám si tedy z velkého množství získaných dat jen některé kategorie, které následně analyzuji a dávám do kontextu s odbornou literaturou i s ostatními kategoriemi. Jednotlivé oblasti mohou být následně detailněji rozpracovány v podobě magisterské, případně disertační práce.

3.1 Život před výkonem trestu odnětí svobody

V této kapitole se věnuji životu informátorů před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody. Zaměřuji se na to, jaké měli dětství a jaké situace dětství doprovázely. Nedílnou součástí tohoto období je i téma vztahů k osobám, které sehrály významnou roli v životě informátorů. Následuje počátek drogové kariéry a jeho kontext, se kterým souvisí téma financování užívání drog. V poslední části této kapitoly se věnuji důležitému tématu páčání trestné činnosti a následnému ukládaných trestů. Tato podkapitola je jakýmsi přemostěním do další části práce, ve které se věnuji tématu výkonu trestu odnětí svobody z různých hledisek.

3.1.1 Dětství jako prostředí vztahů s osobami, které hrály významnou roli

Dětství a rodina hrají v oblasti vzniku drogové kariéry a následně závislosti významnou roli. Hajný uvádí, že teorie zabývající se systémem rodinných vztahů předpokládají významný přínos rodiny a rodinných vztahů ke vzniku závislosti. Závislost je sice chápána jako samostatný jev, který se ale vyskytuje v systému vztahů (Hajný, 2015).

R3: „...byl jsem v dětském domově. Ve dvou letech si mě vlastně osvojili pěstouni, který jsou vlastně pro mě rodina.“ R5: „... dětství tak proběhlo mezi Hradcem Králové a okresem Havlíčkův Brod a Brnem ..., protože táta mezi Hradcem a Brnem, máma se na nás, dalo by se říct, vyprdla. Začala pít, no, tak my se starali sami o sebe. ...táta ... on už tenkrát jel drogy, že jo, braun a takovýdle. ... táta k nám jezdil, ale máma s prominutím kurva, ..., což se nám dětem nelíbilo.“ R4: „Tak vychovávanéj jsem byl vlastně babičkou a dědou, protože naše

maminka byla promiskuitní ... Všichni tři jsme vlastně vyrůstali u babičky, protože se o nás nestarala ... matka, když tam měla přijet, tak jsem vždycky utíkal z domu, protože jsem věděl, že bude zle, protože přijede vožralá.“

R3, R4 a R5 popisují již od útlého dětství komplikovanou rodinnou situaci, kdy výchovu zajišťovali pěstouni, prarodiče nebo se od útlého dětství o sebe pokoušeli postarat sami.

Jedním z nesporných faktorů pro vznik závislosti u dítěte je závislost dalšího člena rodiny. Často to bývají rodiče. Riziko vzniku závislosti u dítěte se zvyšuje se zvyšující se mírou ovlivnění chodu rodiny závislostním chováním rodiče (Hajný, 2015). Tato situace je pozorována na příběhu R4 a R5. R4 popisuje pití alkoholu u matky, které bylo pravděpodobně nezvládnuté a nadměrné. Na návštěvy za dětmi, které vychovávali její rodiče, jezdila opakovaně silně pod vlivem alkoholu, což mělo v takových chvílích za následek útěky R4 z domu. R5 ve svém příběhu popisuje, že matka upřednostňovala pití alkoholu před péčí o děti a otec užíval drogy.

Zdá se, že se v rodinách, kde se vyskytuje závislost, objevuje častěji narušení transgeneračních vztahů než v rodinách bez přítomnosti závislostního chování (Hajný, 2015). U příkladu R4 lze spatřit, že roli rodičů převzali prarodiče, protože matka ve své roli přestala fungovat a otec nebyl přítomen vůbec.

R7: „...jsem byl chtěný dítě ..., ale byl jsem rozmazlovaný fracek, tatínka ředitelem Východočeských pekáren, takže prostě to bylo podhoubí prostě pro moje kurevstva. ... Od toho se odvíjelo to, že jsem chodil za školu a takový prostě a všechno mi procházelo, jo. Máma mě vždycky nějak ochránila před tátou, kterej by bejval se mnou udál rychlej závěr, že jo, ale prostě byl jsem rozmazlovaný.“

Hajný uvádí jako jednu z charakteristik rodiny, která souvisí s užíváním drog dítěte, nedostatek jasných pravidel a jejich rozporuplné uplatňování (Hajný, 2015). R7 ve výše zmíněné citaci hodnotí za velmi rizikovou situaci rozmazlování rodiči. Otec s matkou nedodržovali nastavená pravidla stejným způsobem. Matka byla ve výchově mírnější, informace před otcem zatajovala a tím se snažila dítě chránit.

3.1.2 Dětství jako období zdroje a počátku drogové kariéry

Dětství může být obdobím, ve kterém se jedinec setká s rizikovou situací nebo událostí. K této události se musí nějak postavit a musí se s ní nějak vyrovnat.

R4: „...matka dala v tý hospodě a večer v 11 hodin, když přišla domů, tak si přivedla domů tři štamgasty, vždycky z tý hospody, s kterýma tam měla sex. No, pak jsem začal utíkat z domu. ...měl jsem pocit takovej, že mně tu mámu bere, ten chlap (otčím) ...A hlavně mě hrozně moc mlátil a máma se mě v životě nezastala. ...ty moje předchozí zkušenosti, že jo, a ta výchova hlavně u mámy a ten vztek, kterej ve mně byl furt, kterej já jsem si nějak neuměl vyřešit, ta nenávisť k tomu nevlastnímu fotrovi a k tý mámě, takže jsem se tam začal dostávat do různých paret, kde jsem se dostal poprvý s drogama do kontaktu.“

R3: „Bratránek mně říká, ... jak je možný, že máma s tátou jsou bílý a ty jseš černej? Ted'ka přijdu domů a říkám: Hele, mámo, jak je možný že ... Prostě, když mně to řekli, tak to byl pro mě takovej šok a utek jsem z baráku. Víš, ty nejseš náš ...“

Hajný popisuje závislost traumatickou a neurotickou jako dva typy závislostí, kterým odpovídají určité znaky v rodině, ve které dítě vyrůstalo. Závislost traumatického typu se vyznačuje přítomností traumatu, zneužívání, nezpracovaného úmrtí a psychickou poruchou v rodině. Neurotický typ závislosti předpokládá nahromaděné napětí, nejasné vztahy plné viny a křivdy a partnerské obtíže rodičů (Hajný, 2015).

Zážitek přítomnosti u promiskuitního chování matky byl nepochybně výše zmíněným traumatem. Neschopnost uvolnění nahromaděného napětí a nejasné vztahy plné křivdy pak lze spatřovat u pocitů ukradení matky otčímem a jeho fyzické násilí páchané na R4. Sám R4 uvádí, že tyto zkušenosti neuměl sám řešit, takže droga byla přirozeným únikem od těžkých situací. Pro R3 mohlo být takovou traumatickou situací zjištění, že osoby, které celý život považuje za rodiče, jeho rodiči vlastně vůbec nejsou.

R5: „Protože vlastně v 10 letech už jsme tátoj vzali pivo nebo mamce vzali víno. Kouřím od 10 let. No, tam to všechno začalo, protože táta mezi Hradcem a Brnem, máma se na nás, dalo by se říct, vyprdla. Začala pít, tak my se starali sami o sebe. No a k drogám vlastně, když brácha bydlel v Brně u táty, no a tam se vařilo a tohle a braly se tam drogy. ... zkoušeli jsme to, no. Chodili jsme na tajňáka. Pervitin, heroin, marijánka. ... oba (bratři) fetujou. Celá rodina fetujeme ...“

Další charakteristikou rodiny, kterou Hajný popisuje a která souvisí s užíváním drog dětmi, je nedostatečná péče rodičů (Hajný, 2015). Ve svém příběhu toto tvrzení R5 potvrzuje. Děti kradou alkohol svým rodičům, kteří sami užívají návykové látky. Díky nedostatečné péči matky, která se opíjela, se 10letá trojčata o sebe starají tak, jak dovedou – opíjí se a kradou (viz dále v textu). K drogám se následně děti dostaly díky otci, u kterého jeden ze sourozenců bydlel. To opět ukazuje na nedostatečnou péči tentokrát otce, protože si drogy nezabezpečil a děti mu je kradly.

Koranda uvádí, že by měla být nespécifická prevence cílena do mladších věkových skupin. Drogou obvykle nemá důvod užívat ten, kdo má dostatek sebevědomí, vyrůstá ve zdravém a vyváženém rodinném prostředí, jeho výchova směřuje ke zdravému životnímu stylu, k úctě ke vzdělání a k tradicím (Koranda, 2015). Tuto charakteristiku však na výše pospané příběhy napasovat nelze, protože informátoři takové dětství a rodinné zázemí nezažili. Právě proto bylo užívání drog jednou s cest, kterými se mohli vydat a pomocí kterých se mohli vyrovnat s nepříznivým rodinným zázemím.

Dětství je obdobím, kdy dítě potřebuje svoji rodinu a je na ni silně fixováno. Rodina by se tedy měla snažit o silnou vazbu k dítěti. Pokud dítě začne užívat drogy v tomto období, vypovídá to téměř vždy o problému a komplikacích celé rodiny (Koranda,

2015).

3.1.3 Trestná činnost a tresty

Nyní se od dětství přesouvám k trestné činnosti, která však mohla být přítomna již ve velmi nízkém věku.

R5: „No ke krádežím jsem se dostala vlastně jako dítě, už kolem těch 10 roků jsem s bráchama kradla ...“

R5 krade, aby si v dětském věku zajistila obživu z důvodu nedostatečné péče rodičů. Ke krádežím měli informátoři i jiné důvody.

R3 (podobně R1 a R2): „No a vlastně nestačily peníze na fety, že jo. Takže jsem začal čórovat ... dostával jsem podmínky.“

U výše popsaných opakujících se krádeží je patrný rys, který Gabrhelíková pojmenovává jako podceňování trestněprávních problémů. Tento rys je spatřován u těch uživatelů drog, kteří jsou stíhaní na svobodě a nic jim nebrání v dosavadním způsobu života, kterým krádeže nepochybně jsou. Jedním z důvodů pro takové jednání může být masivní užívání návykových látek, čemuž jedinec podřizuje vše ostatní (Gabrhelíková, 2015). „Vším ostatním“ pak může být obstarávání si financí na obživu, ale i na drogy.

Z výše popsaného lze pozorovat, že před uložením trestu výkonu odnětí svobody informátoři páchali drobnou trestnou činností, většinou majetkovou, za kterou dostali podmíněné tresty. Důvody k uchýlení se k této trestné činnosti byly různé. R3 nestačil výdělek ze zaměstnání, aby pokryl náklady na užívání drog. R5 krade, aby si zajistila základní péči, kterou od rodičů nedostávala.

R1: „... za výtržnictví. V roce 2013 jsem porušil podmínku ... přijel známej ... tak jsme si dali perník ... Hodinu jsem spal asi ... tak že si dám nějaký utlumovák ...2 riváče (Rivotril), pak Neuroly, Lexauriny no a šel jsem do práce ... koupil jsem si pivo k tý svačině ... jedno, dvě na slunci a ty Lexauriny, Rivotrily a ty Neuroly, víš, se tam začaly tak nějak mlátit ... Pak mám už jen střípky ... pamatuju si, že jsem podepisoval to ukončení smlouvy ... na záchytce jsem se druhý den dozvěděl, že jsem kopal do nějakýho auta.“ R3 má podobnou zkušenost, kdy mu byl proměněn podmíněný trest na nepodmíněný trest odnětí svobody.

R2: „Jako vařit jsem se učil až rok po tom, co jsem tam jezdil. To bylo tam od toho jednoho kluka z Prahy, ke kterému jsme jezdili na byt, ... to mi bylo 16. ... třeba v pátky se složily peníze, nakoupilo se to, událo se to, no a fetovalo se do neděle. A pak jsme se rozprchli, já jsem jel třeba sem, to jsem ještě chodil do školy, oni chodili do práce.“ Podobné zkušenosti s pobytem na drogovém bytě a následné výrobě pervitinu popisuje R4 a R6.

R5: „...to poslední bylo, že jsem dělala tipaře, ale i bytaře... No bytař je, že vykrádá byty a tipař je tipuje. Tam byly byty tenkrát, byly tam i hospody.“

Informátoři dostávají nepodmíněný trest odnětí svobody za různé trestné činy. Někdy šlo o porušení „podmínky“, jindy o závažnější trestné činy (výroba omamných a psychotropních látek a vykrádání bytů).

V této podkapitole je možné se setkat s trestnými činy, které Gabrhelíková nazývá trestnými činy souvisejícími s drogami. Výše popsané trestné činy spadají do skupiny ekonomicky motivovaných trestných činů a trestných činů porušujících protidrogovou legislativu (Gabrhelíková, 2015). Podrobný popis jednotlivých skupin trestných činů je zařazen v kapitole 1.

První skupinou jsou tedy v příbězích informátorů krádeže a loupeže. Druhou skupinou je následně výroba omamných a psychotropních látek.

Takové jednání lze považovat za deviantní. Pojem sociální deviace je chápána odchylka od standardizovaného chování ve společnosti. V tomto kontextu je kriminální jednání považováno za nejtěžší formu deviantního chování, které zákon trestá. Historicky bylo vytvořeno mnoho teorií vysvětlujících vznik deviantního chování. Na konci 20. století vzniká polyetiologická teorie, která zdůrazňuje, že má vznik deviantního chování bio-psycho-sociální povahu (Kraus & Hroncová, 2007). Dnes bychom ještě k modelu přiřadili spirituální oblast. Termín „odchylka“ zpřesňuje Girtler termínem „neslušnost“. Odchylkou od běžného společenského jednání totiž může být i jízda cyklisty v protisměru. Tato odchylka však nesplňuje kritérium „neslušnosti“ (Girtler, 2001). Deviantní chování chápe Munková jako důsledek sociálního tlaku, kterému musí jedinec ze strany společnosti čelit a musí se s ním také nějakým způsobem vyrovnat. Delikventní jednání pak nemůže být považováno za problém, ale za způsob, jakým se jedinec snaží problém vyřešit (Munková, 2013).

V kapitole 3.1 se zabývám tím, co se odehrávalo před potrestáním odnětím svobody, a do jakých situací se informátoři dostávali. Zimbardo poukazuje na to, že v případě, že se jedinec setká se situací, která pro něho není rutinní, může se chovat mimo očekávání. Zimbardo nesouhlasí s tím, že by patologické či deviantní jednání bylo výsledkem dispozic jedince. Všimá si podmínek, okolností a situací, za kterých k jednání došlo. Ve své knize ukazuje, že charakter osobnosti může být změněn právě pod tíhou situačních okolností (Zimbardo, 2014).

Pokouším se na dvou oblastech ukázat, jak zásadním obdobím je právě dětství. První oblastí, na kterou poukazuji, je oblast vztahů k důležitým osobám. Těmi jsou nepochybně rodiče. Následující oblastí je téma počátku drogové kariéry. Obě témata spolu úzce souvisí. Na příbězích informátorů spatřuji rizikové až kritické události, se kterými se v křehkém období dětství setkali. Aktéry těchto zásadních a negativních událostí byli právě osoby, které jsou pro dítě důležité a v tomto věku zásadní. Tyto osoby selhaly ve své roli rodiče. Informátoři popisují způsob, jakým se se svými rizikovými situacemi vyrovnali. Tím způsobem bylo užívání návykových látek, což nebylo dozajista konstruktivní. Dítě však ani nedokáže uvažovat nad důsledkem svých činů a už vůbec nedokáže posoudit, jestli je jednání konstruktivní.

Důležité je, že mu v té konkrétní situaci takové řešení pomůže, což se pro danou chvíli nepochybně stalo.

Poslední část kapitoly 3.1 je věnována trestné činnosti a trestům, které byly za ni uděleny. Na příkladech příběhů informátorů lze spatřit podobné prvky, kdy se informátoři snaží nějak vyrovnat se situací, ve které se ocitli. Právě trestná činnost je řešením takové situace. Nejprve se jedná o drobnější trestnou činnost, kterou jsou krádeže. Za ně jim soud ukládá podmíněné tresty. Informátoři mají také zkušenost s nepodmíněným trestem odnětí svobody (někdo dokonce opakovaně). Tyto tresty jim byly uloženy buď za porušování podmínky, anebo za závažnější trestné činy. Všechny trestné činy však mají úzkou souvislost s užíváním drog. Krádež a loupež je řešením nedostatku financí spojeného s užíváním drog. Výroba drog je zdrojem levného a velkého přísunu drog pro vlastní potřebu, ale i prostředkem rychlého a snadného přivýdělku.

3.2 Výkon trestu odnětí svobody

V této kapitole se věnuji samotnému tématu výkonu trestu odnětí svobody. Toto téma si prohlížím z různých úhlů pohledu. Jako důležitý spatřuji samotný vstup do výkonu trestu odnětí svobody, kdy vězeň ztrácí identitu svobodného člověka a přeměňuje se v člověka nesvobodného. Všímám si nového prostředí, ve kterém se jedinec ocitá a které je pro něho neobvyklé. Zaměřuji svoji pozornost na náplň dní při odpykávání trestu a s tím související práci zaměstnanců vězeňské instituce (ať už interních nebo externích). Zde popisuji vztahy a jejich variace v tomto neobvyklém prostředí, jejich nová pravidla. V neposlední řadě si všímám užívání drog v prostředí výkonu trestu odnětí svobody, jestli se toto chování nějak proměnilo na základě změny prostředí a ztráty svobody.

Mezi informátory v kontextu výkonu trestu odnětí svobody jsou spatřovány osoby s jednorázovou zkušeností s uvězněním (R1, R5 a R6) i recidivisté (R2 – 6x, R3 – 5x, R4 – 7x a R7 – 5x). Podrobněji se tématu recidivy věnuji v kapitole 3.3.

Vězení chápe Foucault jako prostředek k oddělení jednotlivců od společnosti, jejich rozmístění, utřídění, k drezuře jejich těl a maximálního využití jejich času a sil. Vězení je prostor, kde dochází ke kódování chování vězňů. Jedná se o prostor viditelnosti, kdy vězni nemají možnost se skrýt a jsou vystaveni neustálému sledování, pozorování a hodnocení (Foucault, 2000).

Od té doby se přístup k trestání změnil. Černíková vnímá jako hlavní funkci trestu regulaci, čili orientaci trestu na změnu chování trestaného v prosociálním smyslu. Důležité jsou sociokorektivní postupy a situace, tedy takové postupy, které vedou k sociální nápravě. Vězeňství má tak u trestaného obnovit ty vlastnosti a sociální dovednosti, které budou základem pro jeho integraci do společnosti po výstupu z vězení. Vězeňství tak má připravovat vězně na řádný život na svobodě (Černíková, 2008).

3.2.1 Vstup a prostředí výkonu trestu odnětí svobody

Pocity při nástupu do vězení

R2: „Jako v první chvíli jsem si říkal, že to nemůžu přežít.“ R5: „No, ze začátku jsem měla strach, ... to jsem probřečela.“ Podobně to měli všichni ostatní informátoři.

Díky vězeňskému prostředí se vězeň ocitá v tlaku, který na něj vyvíjí spoluvězni i personál. Tento tlak mívá za následek hodnotový a normativní chaos v mysli uvězněného (Černíková, 2008).

„I: „A jako byl tam někdo, kdo by se tě třeba ujal a řekl ti, jak to tom chodí?“

R2 (podobně R5): „Jo, ale já už jsem to věděl všechno, já jsem měl strejdu, ... on seděl hodněkrát. ... My jsme se kolikrát bavili.“

R6: „...tam byl klučina, kterej byl se mnou na cimře na tý vazbě, takže dobrý.“

R3 „... moje národnost, jako cigáni jakoby vládnu v kriminále, ... mně v tom hrozně pomohlo to, že jsem cigán. No, takže cigáni mě vzali mezi sebe.“

R7 stejně jako R1: „Většinou ňáký vězni, kterým se říká KáPé, jako kázeň a pořádek, nebo takzvaně barákovéj, což je zástupce, jeden z vězňů.“

Ve vězeňském prostředí čelí jedinec řadě deprivací, které vznikají ze ztráty svobody, sexuálních vztahů, zboží a služeb, autonomie a z pocitu nejistoty, což přináší řadu psychologických důsledků a ztrátu identity (Pinerová, 2017).

Pocit ztráty sociálních vazeb vede k fixaci na vězeňské známosti (Černíková, 2008). Neplatí to jen uvnitř vězení. Platí to i před samotným vstupem do vězení. Odsouzený vyhledává kontakt s osobami, které mají zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody.

Vstup do vězení byl pro všechny informátory velmi náročný a velmi obtížně ho zvládali. Příchod a orientaci v neznámém prostředí si zajišťovali různými způsoby. Někteří se dopředu informovali, jak to ve věznici chodí. Někomu vstup usnadnil vězeň, se kterým se seznámil a dobře vycházel ve vazbě. Někomu vstup usnadnila etnická příslušnost. V posledním případě nového vězně seznámil s chodem uvnitř věznice jiný vězeň, který to měl v popisu práce vzhledem ke své roli.

Vstupní rituály

Vstupní rituály jsou důležitým procesem adaptace na nové podmínky.

R1: „Na začátku tě různě zkoušej. ... A ptám se ho, na kterej pokoj to mám. A ten cikán mi to odnesl na kulturku a prej: Máš tady i televizi. ... Máš ubalit? Víš, jestli máš na ubalení cigaret. Já říkám: Já nemám nic. Tak mě nechali bejt, díky tomu, že jsem nic neměl.“

R3: „Chomutov, Chánováci. Jako tam fakt prostě pěstní právo ... přijdeš na voddíl a první co, tak prostě: Co je, mrdko? Rozumíš, do tebe začnou kérovat s tím, abys šel do bitky, jo.

... frajer mi začal prohrabávat ... co mám za majetky. Říkám: Hej zmrde, vole. ... Dostal jsem do držky úplně nehorázně. ... Cigánská férovka , ... to není jako, že se postaví jeden a fakt si to dáte. ... Tam když viděj, že prostě jako na toho frajera máš, tak tě dobijou. ... No, ale zas dostal jsem se mezi ty normální lidi, ... takže dobrý jako.

Ve věznicích se tak objevuje kultura členů gangů a vyvrženců ulice s hypermaskulinními představami drsnosti a cti. Setkáváme se tak u vězňů s neustálým dokazováním připravenosti a pohotovosti použít fyzické násilí (Černíková, 2008).

Na výše zmíněných ukázkách si všímám různých vstupních rituálů, se kterými se může nově příchozí vězeň setkat. Nový vězeň prochází vždy zkouškou, kterou mu připravuje jeho nové okolí. Mírnější jsou varianty, které popisuje R1. Setkal se s tím, že si z něho zkoušeli udělat legraci – předstírali, že jeho pokoj/cela je s televizí. Náročnější variantu popisuje vzápětí, kdy se ho vězni snažili ihned obrát o peníze a majetek. Nejnáročnější variantu popisuje R3, jehož iniciaci doprovázelo fyzické násilí. Jelikož ve zkoušce obstál, vydobyl si jedno z nejvyšších postavení. Více k tématu hierarchie a postavení v kapitole 3.2.5.

Prostředí

Nově příchozí si musí zvykat na nové neobvyklé prostředí a sdílení prostoru s ostatními.

R2 (stejně R1): „Pak na lágru, to vás je třeba 10 na pokoji. Třeba ve Valdicích nás bylo 7.“

R4: „Hlavně bylo nás 20 na cele, měli jsme tam televizi.“

Řád výkonu trestu odnětí svobody hovoří o ubytování vězňů. Vězeň, který je ubytován v místnosti s více vězni, má nárok na prostor minimálně 4 m². Vyhláška již však nehovoří o maximální kapacitě jedné takové místnosti (vyhláška č. 345/1999 Sb., § 17). Ubytovací místnost tak může pojmut opravdu velké množství osob, což může způsobovat řadu konfliktů.

R6: „... ono se to tam dost často měnilo ... že to nesevalo dobrotu, tak ho přehodili na jinou cimru a hotovo. Takže jsme se tam snesli úplně normálně.“ R7: „...voni to dneska takhle rozdělujou třeba prvotrest nesmí bejt s vícetrestem.“

V případě konfliktů bylo možno vězně přesunout na jinou celu. Vězni jsou také do cel zařazováni podle toho, jestli jsou poprvé ve vězení nebo jestli mají více zkušeností.

R1: „Já jsem vždycky říkal, že jdu po ulici, víš, po těch chodbách. Aby ses cejtila jako venku. Tak jsem říkal, že jdu do města se podívat támhle na sídliště. ... dvacítka byla třeba až na konci, tak jsem se šel podívat na sídliště ... za Davidem, že potřebuju zubní pastu, že mi došla.“

R1 si zpřijemňuje pobyt tím, že zapojuje fantazii a představuje si, že je v úplně jiném prostředí.

R2: „To je jako Valdice ubytovna a Rapoltice pěti hvězdičkové hotel. ... To máš ty železný dveře, ty seš jinak furt zavřená na tý cimře. Tam chodíš na vycházky, to je prostě takhle betonovej pruh mezi barákama. Takže jsem moh chodit po chodbě a vyjde to na stejno. ... normálně na lágru, máš ten oddíl otevřenej.“ Podobnou zkušenost s Valdicemi má i R4.

Ubytovací místnosti bývají přes den otevřené ve věznicích s nižším typem zabezpečením. Věznice s vyšším typem zabezpečení mají cely s vězni i přes den uzamčené.

Foucault popisuje jinou podobu věznic, kdy by nemusel být vězeň jako ve Valdicích neustále zamčený, ale moc a dohled by byl nad ním vykonán jinou formou. Jednalo se o Benthamův Panoptikon, což bylo schéma architektonicky ztvárněného vězení, které mělo zajišťovat nepřetržitou moc nad vězni. Tato moc byla zajišťována možností nepřetržitého dohlížení na vězně, které bylo architektonikou umožněno. Tato moc musí být viditelná a neověřitelná. Vězeň má tedy před očima strážnou věž, která je symbolem toho, že je celou dobu sledován a kontrolován a je zaznamenán každý jeho pohyb. Zároveň si ale nemůže ověřit, jestli ho v daném okamžiku opravdu někdo sleduje nebo ne. Vězeň si nikdy nemůže být jistý a je na něj vyvíjen neustálý tlak. V takovém prostředí nemusí být moc vymáhána násilím a vězni nemusí být neustále „pod zámkem“ (Foucault, 2000).

3.2.2 Denní harmonogram a volný čas

Pinerová se věnuje termínu totální instituce, se kterým přišel Ervin Goffman. Jedná se o takovou instituci, ve které jsou veškeré stránky života jedince podřízeny a řízeny pravidly určité instituce. Individualita je v takové instituci potlačována (Pinerová, 2017).

R1: „... ten den probíhal tak, že jsi ráno vstala ve čtvrt na šest, ... Pak o půl šestý ... sčíták, tam jsou všichni vězni a počítá se, jestli někdo nechybí. No, a pak je v půl sedmý snídaně, tak máš hodinku čas a jdeš si lehnout. ... Lehla sis pod vaťák. Nemohla jsi pod bílý. ... jsem si dal kafe, někdo šel do sprchy a pak se šlo na snídani. Ve třičtvrtě na sedm byly rajóny. ... No uklízení. Každý měl svůj rajón, ... třeba: Novák - schody. ... I: A kdo to pak po vás kontroloval, jestli jste to udělali? R7: „... vězni, kterým se říká KáPé, jako kázeň a pořádek, nebo takzvaně barákovej, což je zástupce, jeden z vězňů, kterej ... zajišťuje takovej ten interface mezi vězněma a mezi těma civilníma pracovníkama.“ R1: „Pak jsme šli zase lehnout, že jo, i když bys neměla správně. O půl osmý byly léky. ... Když bylo pondělí, tak bylo v 8 výměna prádla. Paks měla nákupy. ... Nejdřív jsme hráli karty nebo kostky. To bylo osobní volno. O půl dvanáctý byl další sčíták. Pak jsme měli ... v jednu oběd. Po obědě to si jdeš lehnout, to je jasný. Někdo si zavolá, zase karty. No, nuda no. Na vycházku jsi šla. V deset jsi mohla jít na vycházku ráno tam na hřiště. ... A o tom sčítáku o půl šestý byla pošta. ... Pak byly nějaký resa, jako resocializace, víš?“

R6 (podobně R7): „...každá cimra se složila a koupila tabák prostě a měli jsme tam Stojku, která od rána tam prostě stála za 12 tabáků 12 cimer na celej měsíc, tam hlídala, když jde

prostě policajt nebo vychovatel. Takže než oni vylezli nahoru, tak nám dali vědět, my už tam všichni jsme si posedali, jo. ... tak neměl on nic, že jo, nikdo mu nic neposílal, že jo, klučina třeba, tak si vydělal takle no.“

R3: „Fetoval jsem a začal jsem cvičit. ... Cvičilo se s posteľema, jako žádná posilovna.“

R5: „... já umím vyšívat, umím kreslit, umím prostě hezky psát. Oni si nechaly psát dopisy, vyšívat.“

R7: „... četl jsem aspoň a ubíhal čas.“

Harmonogram působí velmi strukturovaně (v konkrétní čas konkrétní aktivity), což může vězňům přinášet komplikace po vstupu, pokud žili dosud „neorganizovaným“ způsobem života. Klienti K-centra často mají takový životní styl, který není jasně strukturován do ohraničených časových úseků. Právě proto pro ně může být vězeňské prostředí s jasným časovým harmonogramem velmi náročné. Všichni informátoři se však shodují, že se hodně nudili. Vězni většinu času osobního volna tráví na základě vlastního uvážení. Snaží se tedy čas trávit všemožným způsobem – ručními pracemi, kartami, četbou, cvičením nebo dokonce užíváním drog. Většina vězňů využívá volný čas k odpočinku na posteli, což nebylo povoleno. K tomu tedy podplatili jiného z vězňů, aby „držel stráž.“ Vězni je tedy přidělen čas na osobní volno, ale opět je jasně stanoveno, v který časový úsek osobní volno bude a jak ho trávit vězni nesmí. Tato pravidla určuje věznice jako totální instituce.

3.2.3 Práce s vězni

Jedním z hlavních cílů práce s vězni je změna chování vězňů, které je dovedlo k páchaní trestné činnosti, a následný návrat do společnosti. To se děje prostřednictvím resocializačních programů (Ondrášek, 2018).

Resocializace vychází ze socializace. Socializace je proces osvojení si pravidel života ve společnosti jedincem. K socializaci dochází prostřednictvím výchovy, nápodoby a identifikací např. s vrstevnickou skupinou. Resocializace je proces opětovné socializace (Jůzl, 2017).

Interní vs. externí pracovníci:

Výše zmíněný návrat do společnosti a práce s vězni je zajišťována resocializačními programy, které jsou zaměřeny na vzdělání, trávení volného času, práci, sociální vazby a vztahy a na samotnou osobnost vězněného. Důležitou složkou práce s vězni je nácvik sociálních dovedností, který má vězni usnadnit adaptaci na rychle se měnící a nově nastalé situace. Nácvik sociálních dovedností si bere za cíl, aby si vězni osvojili předpoklady pro adekvátní sociální interakce a komunikaci (Ondráček, 2018). Informátoři pak takovou práci popisují v praxi.

R1: „... resa, jako resocializace, ... každéj tejden to bylo jiný. ... sociálně-právní minimum, pak jsem měl konflikt a komunikaci. I: "A to byly teda jako nějaké přednášky." R1: "No,

jasně. No a nejmíc to byly videa. Nebo tenkrát ... jsme měli anonymní volby, takže nám ta paní dala lístečky. A ona se nás ptala na to, proč byste takhle volili.“

R2 (podobně R5, R6 a R7): „Tam je každému jedno, jestli tam chcípneš nebo nechcípneš ... maj plnou hubu o tom, co dělaj a s těma muklama, dělaj hovno stejně. Akorát maj vyplněný papíry. Tam za někym jdeš, potřebuješ něco zařídit a voni se na tebe stejně vyserou, protože ti řekne, že má moc práce. A jestli říkaj práce tomu, že jednou za tejděn jdeš na hodinu na nákej kroužek, kterej máš vlastně povinnej, aby voni mohli něco vykázat ... co jsem tam třeba absoloval v tom sociálním a ona o tom neměla vůbec ani šajn vo ničem. Takže jsem za 10 minut jí říkal, že to nemá cenu a nechal jsem se odvíst. Vona ani nerozuměla tomu, co dála, natož aby rozuměla tomuhle. ... tak 14 dní před výstupem si tě zavolaj a jestli máš nějaký ubytování a jestli máš práci a když řekneš, že ne, no tak vona ti tam na počítači vyjede nějakou adresu a řekne: Tak si napište sem. No a to je veškerá její činnost, co tam dělaj. Nevim, třeba to má taky nějaký význam, aby sis to zařídila sama, že jo. Člověk se aspoň něco naučí. Ale myslim, že to maj dělat voni a voni na to serou, ale já říkám, že jim na to prdim. Si to zařídím, až vylezu. Na těch normálních oddílech tam je jeden vychovatel na 80 lidí, no tak co by tam moh dělat.“

R4 (podobně R7): Tam každej hlavně si řekne, že když dostane člověk do jedničky nebo do áčka, jo, tak to je lepší. Není to pravda. V tom áčku ty bachaři se snažej na toho mukla tlačit a působit tak, aby ho převychovali. ... V tom céčku, v tý trojce nebo ve dvojce, tam už bachaři vědí, že tam většina těch darebáků je po několikátý, jo, furt se vracej a nemá smysl na ně nějak tlačit, protože oni se nezmění.“

Dále informátoři popisují spolupráci s externími pracovníky.

R1: „Laxus vlastně jednou za měsíc, že jo. No, tam máš buďto skupinovou jako terapie nebo něco takovýho. Já jsem ... byl jako sólo. A na půl hodinky, na 40 minut, jsi tam. A takhle se nás tam vystřídá třeba 7 - 8 lidí. I: No a tam chodí jenom ti lidi, kteří mají nějakou zkušenost s drogama nebo tam jdou všichni?“ R1: "Jo, jo, s drogama.“ R2: „Já jsem si teďka vybral třeba to, že za mnou chodila třeba Karolína. No tak vždycky, třeba jednou za měsíc za mnou přijela. No tak s ní to mělo aspoň směr a nákej význam. No různě jsme se prostě bavili o léčbě a to. To, co jsem tady vlastně začal s Lukášem tenkrát, než jsem šel sedět, (s vedoucím K-centra začal pracovat na nástupu do léčby).“

R1: „Nám napsali kurátory z Hradce ... a bavili se s náma ... takový ty klasický otázky, jestli mám kam jít prostě po trestu, jestli mám nějakou práci, s kým jsem v kontaktu a tak prostě. A proč jsem se tam dostal a kdo mě soudil.“

Ondráček sice popisuje, jak by měla práce s vězni vypadat a jaké aspekty by měla zahrnovat, informátoři však nepociťují, že by k takové práci docházelo. Mají pocit, že působení především interních pracovníků nemá žádný význam a že to nijak neovlivňuje jejich motivaci na sobě jakkoliv pracovat. Jedním z důvodů je pocíťovaný despekt od zaměstnanců věznice nebo nedostatečná aktivita a nízký počet vychovatelů.

Ricciardelli a Memarpour ve svém článku uvádějí, že v kanadských federálních věznicích s vyšším stupněm zabezpečení a s vyšší úrovní dohledu je práce s vězni více strukturovaná a pracovní plány jsou striktnější. Vězni ve výzkumu popisují, že je přístup ve věznicích nižšího typu zabezpečení volnější (Ricciardelli & Memarpour, 2016). R4 i R7 vnímají také rozdíly v práci s vězni v jednotlivých věznicích podle stupně zabezpečení, ale opačně, než je tomu ve výše zmíněném článku. Ve věznicích s nižším stupněm zabezpečení se snaží zaměstnanci s vězni více pracovat. Ve věznicích s vyšším stupněm zabezpečení, kde jsou často recidivisté, s nimi již pracovníci příliš nepracují.

Toxi oddělení jako forma práce s vězni

Jedná se o Specializované oddělení ochranné léčby, které je určeno výhradně pro uživatele drog. Na tomto oddělení tvoří terapeutický tým psychiatr, psycholog, sociální pedagog, sociální pracovník a vychovatelé (Jargus, 2003). Ve věznici Rýnovice mají navíc v terapeutickém týmu terapeuty a adiktologa (Vězeňská služba ČR, 2017).

R2 (podobné zkušenosti R4 a R7): „Musíš se tam přihlásit. Nebo pokud to máš třeba soudně, tak ty maj jako předost. ... Jako to jsou oddělení, tam s tebou aspoň jako třeba něco dělaj ... většinou všechno tam funguje ... Tam máš pracovní terapii, máš třeba sezení, deníky se píšou. ... třeba na zahradu jsme chodili dělat ... jsme třeba hráli pinpong, nohejbal, fotbal. A tam na těchlech specializovanejch oddělení to funguje vždycky všechno. ... bydlíš na jiným oddíle, tam nikdo jinej není.“

R4: „Ale kolik jich je na republiku, že jo. ... Zažádáš si v base anebo už na vazbě. ... Ale říkám, jak člověk zmíní, že je závislej, tak si musí uvědomit, že se může stát, ... že se vůbec na žádnou toxickou nedostane a v tu chvíli se dostává do normálního kriminálu a má útrum na práci. Takže bude bez peněz, bez kouření, bez tabáku, jo a bude mít krušnej život v base. Takže ten člověk má hrozně velikánský dilema. Buď to přiznáš a budeš mít štěstí a dostaneš se na toxi oddělení anebo to přiznáš a v base budeš trpět.“

Mezi základní cíle Specializovaného oddělení ochranné léčby patří zajistit pro vězně prostředí bez přítomnosti drog, naučit je řešit konflikty přijatelným způsobem, motivovat vězně k abstinenci, motivovat je k aktivní účasti na programu a zlepšit komunikaci mezi vězni (Jargus, 2003).

Mezi základní aktivity Specializovaného oddělení ochranné léčby ve věznici Rýnovice patří komunitní setkávání klientů, pracovní terapie, skupinová a individuální terapie a poradenství, vzdělávací aktivity včetně informačního servisu, samoobslužné činnosti k přípravě na život po propuštění z výkonu trestu a fyzicky zátěžový program (Vězeňská služba ČR, 2017).

Informátoři v tomto oddělení spatřují smysl oproti klasickému výkonu trestu. Upozorňují však na jejich kritický nedostatek. Takže si musí hodně rozmyslet, jestli užívání drog přiznají.

Trest jako forma práce s vězni

Kázeňský trest lze uložit vězni za kázeňský přestupek. Kázeňským přestupkem zákon o trestu odnětí svobody rozumí zaviněné porušení zákonem stanovené povinnosti, pořádku nebo kázně během výkonu trestu odnětí svobody. Kázeňský trest může mít následující podobu – důtka, snížení kapesného o 1/3 až na dobu 3 měsíců, zákaz přijetí 1 balíčku v roce, pokuta do výše 5.000 Kč, propadnutí věci, umístění do uzavřeného oddílu až na 28 dní, celodenní umístění do uzavřeného oddílu až na 20 dnů, umístění do samovazby a odnětí výhod vyplývající z dříve uložené kázeňské odměny (Zákon č. 169/1999 Sb.).

R1 (podobně R2, R6 a R7): „Když odmítneš práci, tak máš 5 dní díru.“ I: "A díra teda znamená, že jseš někde zavřenej, nemáš možnost lehnout si." R1: "Ne, máš, ale na kachličky. Nebo sedíš na židli tvrdý ... to je OVKT, oddělení vězeňských kázeňských trestů, nebo něco takovýho. ... Ale víš co, kluci jako: hlavně, že jsem si to vyzkoušel. Třeba když šli kluci na díru, tak už si tam odpoledne dělali šoule a předháněli se, co zasednou ... tabáky jsme tam dávali klukům do sprchy. ... No a to se dávalo do větráku ten tabák nebo do umyvadla. To samý sirky, ty se dávaly třeba do toaletáku. Nebo cigára si dávali do bot pod vložky. Nebo si udělali do sintru díru, dali si tam dokola cigára a pak to zašili, dali si tam pásek.“

Informátoři pojmem „díra“ označují kázeňský trest umístění do samovazby. Tento trest je vykonáván na cele, která je přímo k tomu určena. V této cele je umístěn pouze 1 vězeň (Vyhláška č. 345/1999).

R4 (podobě R7): Musela jsi plnit normy. Když jsi nesplnila normu, ... tak jsi šla do takzvaného věčka. ... jsi měla tady na límci ... placku, ... takový věčko a kuchař věděl, že jestli norma byla 4 knedlíky, tak ty jsi dostala polovinu tý normy. To znamená, ty jsi dostala 2 knedlíky, polovinu sběračky omáčky a půlku masa. No, a pokud jsi neplnila ... dalších 5 dnů, tak už jsi dostala nulku. To znamená, že jsi dostala 1 knedlík, žádný maso, 2 lžice omáčky, jo, bez polívky, ale šla jsi na díru ještě k tomu. A pokud jsi byla na díře, tak furt jsi musela plnit normu. Pokud jsi neplnila nedej bože 3. tejdne takle, tak už jsi dostala paragraf, že jo. Což bylo od roka do 3. Dostala jsi sabotáž.

R4 popisuje kázeňské tresty, které byly využívány v době minulého režimu. Hlavním prostředkem bylo odnímání části stravy. V současné době se již k takovéto podobě trestání nepřistupuje a zákon o ní vůbec nehovoří.

3.2.4 Drogy ve vězení

Nejsou žádné pochybnosti o tom, že se drogy vyskytují také ve vězení. Černíková tedy dodává, že z toho důvodu je potřeba s touto situací počítat a je záhodno mapovat cesty distribuce do vězení a ve vězení, jejich výskyt a způsoby, jak mohou ovlivnit život vězňů ve vězení. Důvodem pro užívání drog ve vězení tak může být nízká frustrační tolerance a neschopnost vyrovnat se s tlakem, který samotný výkon

trestu ve věznicích vyvolává. Užití drogy pak může být únikem z nepřijatelné tenze (Černíková, 2008).

R7 (podobně R2, R5): „A to je právě o tom, že dneska, ... tak je 4/5 lidí, který jsou zavřený, tak maj zkušenosti s drogama, nebo jsou normálně závislý klasicky. Jsou věznice, kde jich je třeba 95 %.“

Co se užívá

R1 (podobné zkušenosti R3 a R2): „Jo, zahulil jsem si 3x trávu. Tramal. Ale některý si dali tramaly a na to 6 kafí a ono to pak funguje jako pervitin.“

Způsob pronášení do věznic

Jargus spatřuje hlavní cesty drog do vězení návštěvy, zásilky, přehození přes zeď a návrat z výkonu práce mimo věznici (Jargus, 2003).

R1: „Ty, co choděj do práce, ...co jsou venku, ... tak ten to zasedne no a přeneso to v prdeli. Pak to zase vysere a pak to prodává. No a za 3 takový prášky máš tabák. ... Ale jo, konrtolovali. ... Prostě se svlíkneš, uděláš 3 dřepy. Ale ty lidi to v sobě udržej. ... No uděláš si z malýho kartónu šouli, takovou ruličku, no a do toho si narveš tramaly nebo perníkový sáčky, to zabalíš, omotáš to izolepou a pak si to dá do tý prdele.“ R3: „Přišla na návštěvu, že jo, z kalhotek vytáhla prostě perník, že jo, já jsem si ho strčil do jazyku do boty, že jo, prones jsem to a z toho jsem pak dělal peníze.“

Obchodování s drogami jako symbol moci

R3: „... v kriminále, tam zrnko perníku prodáš za 500 korun. Na tom vyděláš strašnej ranec. Třeba z gramu perníku tam uděláš desítku, že jo.“ I: „Jako 10.000 za gram?“ R3: „No, jasně.“

Právě obchodování s drogami v prostředí věznice je jedním z rizik, které drogy do věznic přinášejí. Jedná se o penologické riziko. Mezi další rizika spojená s drogami ve věznicích patří psychologické riziko (poškození osobnosti), pedagogické (výchovné působení na vězně selhává), zdravotnické (přenos infekčních chorob – HBV, HCV, HIV), bezpečnostní (agresivní chování vězňů) a reintegrační riziko (zvýšená pravděpodobnost recidivy trestné činnosti) (Černíková, 2008).

Vzhledem k zásadním zdravotním rizikům, které užívání drog ve věznicích nepochybně představuje, by se dal předpokládat vznik a rozvoj harm reduction programů, které jsou hojně využívány v prostředí mimo věznice a napomáhají výše zmíněná rizika významně snižovat. Ve věznicích však zatím k takovému kroku nebylo přistoupeno a žádné harm reduction programy v tomto prostředí neexistují (Zaostřeno na drogy, 4/2006).

Drogy ztrácí svůj „lesk“

R2: „... tam tě to ani nebaví, víš.“ R6: „Dá se to sehnat, je to drahý a je to zbytečný.“

Drogy ve vězení jsou přítomny. Podle informátorů se nejčastěji ve věznicích užívá marihuana a tlumivé léky (Tramal). Je možno se také dostat k pervitinu, ale není dle informátorů na špičce oproti drogové scéně mimo věznice. Někteří vězni, kteří užívali drogy mimo vězení, se snaží drogám vyhnout, protože pro ně v novém prostředí nejsou dostatečně atraktivní. I přes zřejmý fakt přítomnosti drog ve vězení a nesporná rizika s jejich užíváním spojená neexistují programy harm reduction, které jsou běžnou a neopominutelnou součástí služeb pro uživatele drog mimo věznice.

3.2.5 Vztahy mezi vězni

Ve věznici se vyskytují s různé typy vztahů. Mohou být pozorovány přátelské vztahy a spolupráce mezi vězni, semknutí proti zaměstnancům věznice, ale také výrazná mocenská hierarchie, jejíž součástí bývá také šikana.

R1: „Ale kolikrát, když ty kluci odcházeli na půlku, ale tak to bylo blbý. Byla tam s nima sranda a nám to bylo líto. Vždycky, když někdo odcházel, tak to bylo takový dobrý. Ses vždycky vžila do jeho role, že budeš odcházet taky. A pak zas takový to, že už tam jako nebyl.“

R4: „Za komunistů to bylo tak, že ... na jedny straně byli bachaři, na druhý straně byli darebáci. A snažili jsme se držet spolu.“

R7 (podobně R5): „Dáte třeba vejplaty dokupy, nakoupíte si tabák, kafe prostě a z toho žijete celý měsíc. Ale to je jak na ubytovnách, ... pokud ... jedná zpřímá prostě s vostatníma, nemá s nima problémy, pak je to parta lidí.“

Mezi vězni může být sledována často výrazná solidarita a přátelství. Navzájem si pomáhají, podporují se ve sdílení zkušeností s pácháním trestné činnosti a podporují se v názorech, že byli odsouzeni neprávem nebo že jim byl uložen příliš vysoký a přísný trest. Dále mezi sebou sdílejí často smyšlené životní zážitky a osudy (Černíková, 2008).

Ve vězeňském prostředí jsou spatřovány různé skupiny, a to formální, které jsou určené pravidly věznice, a neformální, které jsou nazývány vězeňskou subkulturou. Právě v případě neformálních skupin jsou pozorována silná pouta mezi jejími členy, charakteristické role, specifické hodnoty a vlastní vězeňský jazyk (Pinerová, 2017). Takovéto neformální skupiny Girtler označuje pojmem „okrajová kultura“ (Girtler, 2001).

Tvrzení Černíkové i Pinerové podporuje sdělení informátorů, ve kterém popisují kamarádké i solidární vztahy. Projevem těchto vřelých vztahů a sounáležitosti je i výše zmíněné semknutí vězňů a vymezení se proti zaměstnancům věznice.

Hierarchie mezi vězni

Černíková hovoří o tzv. druhém životě vězňů, což je asociální a antisociální jednání, zvláštní typ ochranných reakcí, specifická hierarchie, negativní chování a tvorba podskupin (Černíková, 2008).

Foucault popisuje, že vězení umožňuje a napomáhá k organizaci prostředí delikventů, jejich vzájemné solidaritě a hierarchii. Vězni jsou pak připraveni k jejich budoucímu spolčení. Tyto spolky následně zaučují nové prvně trestané vězně, jak se vyhnout nepříjemnostem ve vězení a jak snáze trestem a systémem proplout (Foucault, 2000).

R2 (podobně R4 a R5): „...ted' to tam je samej komfident. No, že tam někomu dáš facku a von hnedka běží a udá tě vychovateli. Víš co, to už není tak, jako dřív, že prostě starý muklové nebo ty silnější měli ňáký lepší podmínky si událi, rozumíš, dneska už to tak nějak nefunguje. No tak, já nevím, třeba neuklízeli. Prostě měli ňákýho pitomce, kterej jim pomáhal, kterej jim pral a takovýhle.“ R4: „... to je spíš u mladistvých. Tam ... si hrajou na krále a dokazují si nějaký to chlapství.“

Věkově starší klienti, kteří mají zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody i za minulého režimu, se domnívají, že hierarchie mezi vězni není v současné době příliš patrná a více si jí všímali v minulých dobách. Domnívají se, že se výrazné stupně hierarchie v současnosti sice vyskytují, ale spíše mezi skupinou mladších vězňů (speciálně v oddíle pro mladistvé).

R3 (podobně R6): „Tam přijdeš do kriminálu a jseš na určitý pozici, jo. Bud'ťo jseš prostě, jak se říká po našem: konina. To znamená, že prostě vaříš kávy, jo, děláš tam prostě, pro toho mukla prostě děláš koště. Poskoka. To je frajer, kterej se nepostaví a nemá koule, jo. Pak prostě to je tak, že proplouváš. To znamená, že si nikoho nevšímáš. I když to jde špatně, ale jde, jo. A pak prostě tak, že prostě se postavíš a bud'ťo dostaneš, ale prostě jseš jakoby mezi nima, mezi tou vyšší vrstvou.“

R3 (podobně R7): „... cigáni jakoby vládnu v kriminále.“

Hierarchie mezi vězni a jejich role vznikají důsledkem adaptace vězňů na nové prostředí a podmínky života. Někteří začnou informovat vězeňský personál, aby si tak zajistili výhody, a jiní uplatňují hrubou fyzickou sílu na slabší vězně. Je možné se setkat i s obchodníky a šmelináři, kteří si snaží přilepšit v nových podmínkách výměnou nebo prodejem různého zboží a služeb (Pinerová, 2017).

Výše zmíněný text poskytuje informace o jasné struktuře v hierarchii vězňů. Je velmi těžké držet se uprostřed struktury v pozici člověka, který si snaží děnit mezi vězni nevšímát a nebýt součástí. Pro vstup do nejvyšší vrstvy se předpokládá, že vězeň ustojí fyzické násilí a nadále bude dokazovat fyzickou převahu nad vězni v nejnižší vrstvě. Vězni z nejnižší vrstvy zpravidla posluhují vězňům, kteří jsou mocensky na vyšším stupni, a plní za ně jejich povinnosti. Rozdělení do mocenských skupin může také napomoci etnická příslušnost, kdy to vypadá, že se otáčí situace v běžné

společnosti – Romové již nejsou minoritou, ale v některých věznicích mají majoritní postavení, což usnadňuje i mocenskou převahu.

Druhý život se běžně vyskytuje ve věznicích. Někdy je vězeňské službě vyčítáno, že s tím nic nedělají a že nezakročí. Projevy tzv. druhého života se však často vyskytují v nočních hodinách nebo v pro zaměstnance neviditelných strukturách. Druhý život má často podobu agrese ve formě napadání, okrádání, vyhrožování a zastrašování (Černíková, 2008). Díky takovému jednání vzniká jasná struktura – vězni, kteří se tak chovají, a vězni, na nichž je agrese vykonávána.

Šikana a vyřizování si účtů

Šikana je takové jednání, které má násilně ponižující povahu ke slabšímu jedinci, který se není schopen takovému jednání bránit a není schopen ze situace svými silami uniknout (Černíková, 2008).

Často se jedná o jedince, který se nějakým způsobem odlišuje od ostatním – např. je malého vzrůstu, plachý, tichý, má kosmetické nebo řečové vady. Oběť šikany může svým jednáním u druhého vyvolat agresi, aniž by si to ale uvědomoval (Sochůrek, 2007b).

R1: „Jako jo, frajer tam dostal pěkně přes držku, ale to byl prcačkář, že jo. Tak to není čemu se divit, že jo. ... No prostě, vole, znásilnil, prostě voprcal holku, který bylo třeba 11. ... Dostával furt. Ale tak to nebyla šikana, že jo. To bylo, že si to zasloužili.“

Nejčastěji bývají terčem fyzického násilí od spoluvězňů pachatelé násilných trestných činů spáchaných na ženách nebo na dětech (Girtler, 2001).

Věznice se stává prostředím s vlastními pravidly a s vlastním pojetím spravedlnosti (Černíková, 2008). Vězni se stávají soudci – hodnotí trestné činy, za které se ve vězení ocitli, což vytváří hierarchii. Osoby, které tam jsou za znásilnění a ještě za znásilnění dítěte, jsou pravděpodobně úplně na dně žebříčku.

R3: „... i v kriminále jsme dělali vydíracky prostě na lidi, že jo, prostě abysme se měli dobře, že jo. ... No, tak jsme je zmlátili, že jo, prostě vole dostali na držku, že jo. ... No, takže vlastně ty zmlácený posílali ... na moji starou, že jo, posílali peníze, že jo, a z toho já jsem žil. Z toho jsem měl balíky ... anebo drogy.“

Výše zmíněný jev Sochůrek popisuje jako kolchozy, jejichž základem je černý trh. Jedná se o seskupení silných jedinců, kteří disponují penězi (nebo jinými platidly) a silným vlivem, jejichž cílem je ovládat slabší vězně (Sochůrek, 2007b).

R4: „Když mě odsoudili, tak mě odvezli do Valdic, tam to bylo hustý. Tam bylo bití ... Od bachařů. Protože ty bili přímo na sčítáku, před ostatníma. Dávalo se na to dalších 200 muklů a tam tě rozkopali na sračku. Tam nemáš dovolání. ... tam jsi byla zakatrovaná 24 hodin. A když sis na něco stěžovala, tak tě vytáhli, seřezali tě jak psa a kdyžs to udělala podruhý, tak to už jsi skončila na ošetřovně, a kdyžs to udělala potřetí, tak jsi skončila na efku no. To bylo takový oddělení, kdy tě muklové znásilnili, anebo ses oběsila. To nejsou povídačky,

takhle to opravdu je. Nikdo to nechce vědět a myslej si, že to dneska není možný, ale je to možný, je.

Černíková popisuje jako jednu z podob agresi namířenou směrem od zaměstnance věznice k vězni. Dodává, že se ve většině případů jedná o zákonné použití donucovacích prostředků za účelem odvrácení útoku na svoji nebo jinou osobu, zabránění rvačce atd. (Černíková, 2008).

R4 popisuje šikanu od dozorců ve formě fyzického násilí ve Valdicích. Z jeho vyprávění lze usuzovat, že bylo násilí od dozorců zpestřeno tím, že to prováděli před ostatními vězni při sčítání vězňů, což mělo ponižující efekt. Toto jednání však není v souladu se zákonným používáním donucovacích prostředků, které výše popisuje Černíková.

3.2.6 Rituály a první momenty po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody

Výstup vězně z výkonu trestu na svobodu je velmi náročnou životní situací. Často je tato situace doprovázena řadou předsevzetí a představ, jak bude život na svobodě probíhat. Náročný je přechod na svobodu díky tomu, že byl vězeň v předchozích měsících až letech právě od běžného života izolován (Černíková, 2008).

Rituál odchodu

S odchodem se každý vězeň vyrovnává různě. Níže je ukázán proces loučení se prostřednictvím rozdávání svého majetku, který je spojen s pobytem ve vězení.

R1: „Každý, kdo odchází, tak rozdává. Co mu tam zbyde, tak rozdává těm ostatním. ... No a on měl vajíčka, a tak jsme o ně hráli kostky. Nebo třeba o čínský polívky, kleštičky na nehty. ... Já dostal nejvíc těch mazání na ksicht. ... Pak triko mi třeba dal, pak jsem ho teda vyměnil, že jo.“

R1 popisuje rituál loučení, který probíhá při odchodu vězně z vězení. Vězni rozdávají svůj majetek, i když by si jej mohli odnést. Ostatní vězni si tak přilepší a odcházející vězeň se zbaví věcí, které měl ve vězení, a odchází pomyslně s čistým štítem. Nic ho s vězením nespojuje. Jeho majetek je přerozdělován spravedlivě a ostatní vězni o něho hrají např. karty. Pokud se jedná o specifický majetek, tak je adresován konkrétní osobě (mastičky vězni s problematickou kůží).

První momenty na svobodě

R1: „No, zařval jsem si svoboda, že jo (smích). Ani jsem se na ten kriminál neotáčel, rovnou jsem šel ... úplně jsem se těšil na to pivo, abych ochutnal tu svobodu, jak se patří, víš? ... jako ten pocit nezapomenutelný. No, tak jsem vylez, otevřel jsem si to pivo a ten zvuk, že jo, tss. A já jsem říkal už klukům v kriminále, že až zítra půjdu, tak se těším na ten zvuk. ... No a pak jsem viděl takovou vesnici a potraviny. Tak jsem si tam vzal 2 piva a prodavačka, jestli to je všechno. Tak jsem si vzal čtyři piva ... do Hronova jsem šel. Takže další dvě piva

jsem si dal po cestě, že jo. No, tam jsem si koupil další pivo, protože mi to jelo až někdy ve dvě.“

R5: „... když mě pustili, tak Péťa byl tak hodnej, že mě čekal s takle půllitrovkou rumu (smích). Ale to mu koupili kamarádi.“

R6: „No, nic. Přijel jsem do Hradce, tady jsem se hnedka sjel (smích).“

R1, R5 a R6 se ihned po propuštění vrací ke starým vzorcům chování – ihned užili nějakou omamnou látku a následně se vracejí mezi známé, se kterými dříve trávili čas.

R7: „...tam ... jseš 24 hodin ve střežu a to je to nejhorší. To je na psychiku. To znamená, že člověk přijde z toho trestu vyšťavenej strašně. Strašně psychicky úplně na dně. Jenomže problém je ta psychika. To, ta euforie z tý volnosti, z tý svobody. Že prostě: Ježišmarjá, já jsem si nekoupil nic k pití, tak si skočím támhle, aspoň si dám pivo v hospodě. Tak ... do sebe vyklopí pivo. Má naprostou volnost. A to jsou věci, který po roce trestu zapomeneš. Je to úplně něco novýho, když vyjdeš ven. Koukáš jak novorozeně. Všechno vstřebáváš znova, ale ten pocit z tý svobody, ten nahlodává ten smysl pro tu povinnost. ... Protože člověk se rád hejčká, no a tohleto je hejčkání v maximální možný míře. Svoboda, jít si kam chci, promluvit si s kým chci, zakouřit si, kdy chci, jo, nemusím na kuřárnu támhle, dát si pivo. Jenomže to jsem vyjmenoval základní věci, že jo. Vždyť já si vlastně můžu koupit i perník. Jde a koupí si perník a je to. A už nemá peníze na to jídlo. Teďka v tom perníku si dělá svoje věci: Něakej pracák, na to kašlu, vždyť i další tejden je taky čas. A už to je ve skluzu a už zase místo toho, aby se snažil aspoň zůstat na stejným místě nebo jít do kopce, tak už zase jde z kopce.“

R7 se zamýšlí nad tím, proč tomu tak je a proč se lidé z vězení vracejí k užívání omamných látek. Pravděpodobně nikdo se nechce do vězení vrátit, nemá to v plánu a uvědomuje si rizika spojená s užíváním drog. Ve vězení je ale celou dobu pod velkým tlakem a stresem, který potřebuje uvolnit. Uvolnění stresu s sebou přináší pocity nadšení a obrovské euforie. Chce si svobodu užít, chce si dělat konečně, co chce. Chce se vymanit ze striktního řádu, který byl ve vězení celou dobu přítomen. Ví, že má povinnosti, které je potřeba zařídit, ale chce si dopřát, chce se trochu hýčkat. Právě ta euforie a ochutnávka svobody se zdají být klíčovými. Po výstupu pak v takovém případě přistupuje propuštěný k původním vzorcům chování – svobodou jsou drogy a alkohol, oslavou je intoxikace, a když je intoxikovaný, tak všechny ostatní povinnosti odsouvá.

První pocity po propuštění bývají smíšené. Již před propuštěním se vězni zabývají myšlenkami, jestli se dokážou integrovat a přizpůsobit novým podmínkám, které je čekají mimo prostor věznice. Realita svobody tak pro vězně znamená další šok (Pinerová, 2017).

3.3 Život po výkonu trestu odnětí svobody

V této kapitole se soustředím na situace, zážitky, vztahy a vzorce chování týkající se osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Blíže se zabývám recidivou, která se některých informátorů týká. Všímám si, jak se změnila identita trestaného a jak tato nová identita mění vztahování osob z běžné společnosti k jeho osobě. Nakonec se zabývám tématem pohledu osoby se zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody na tento trest, na přínosy a ztráty v souvislosti s tímto trestem a na efekt ponaučení se, jestli se dostavil, nebo naopak.

3.3.1 Recidiva

Recidiva je závažným společenským problémem, který ukazuje na selhání resocializace (Ondrášek, 2018).

Počet recidiv stoupá. Samo věznění vyvolává recidivu. Člověk, který má zkušenost s vězněním, má větší pravděpodobnost, že se do vězení opět vrátí. Věznice tedy nepropouštějí napravené osoby. Hlavními body, které přispívají k budoucí recidivě, je pak zákaz pobytu, nemožnost sehnat práci a potulka. Pokud propuštěný nemůže sehnat práci díky tomu, že byl vězněn, nemá tedy prostředky na to, aby si zajistil obživu a ubytování. V takových případech se sblíží s lidmi, kteří mají podobnou zkušenost. Následně již mnoho nezbyvá, aby znovu začal páchat trestnou činnost, aby si základní komponenty obživy zajistil (Foucault, 2000).

Reakcí na stoupající množství recidiv je postpenitenciární péče. Jedná se o nabídku sociálních služeb propuštěnému. Postpenitenciární péči můžeme také vidět v podobě sekundární a terciální prevence, kde se objevuje v podobě tématu recidivy kriminálního chování, relapsu užívání alkoholu a drog atd. (Sochůrek, 2007a).

Poskytovatele postpenitenciární péče Lešková dělí na státní poskytovatele (úřad práce, probační a mediační úředníci atd.), poskytovatele samosprávy (městské úřady) a nestátní poskytovatele (neziskové organizace, dobrovolníci, církevní a charitativní instituce atd.) (Lešková, 2013).

3.3.2 Hierarchie ve společnosti s identitou trestaného vězně a plány do budoucna

Život s identitou vězně

Goffman poukazuje na to, že společnost přiřazuje jednotlivcům atributy, na jejichž základě je kategorizuje. Společnost tedy u cizí osoby již na základě prvního dojmu usuzuje na jeho sociální identitu. Předvídá její atributy a příslušnost ke kategorii (Goffman, 2003).

Stigma není konkrétní vlastností jedince. Stigma je sociální konstrukt, do kterého je jedinec společností vmanipulován (Pinerová, 2017).

R7: „Jakmile udělá ten člověk škrálop, tak ... horko těžko to, co ztratil kdysi dávno jedním momentem, potažmo já nevím pár měsíci odnětí svobody, ... tak to pak dobývá měsíce,

roky. Je to strašně složitý se dostat zpátky do společnosti. Teď jsem byl na tom konkurzu. Sice jsem prošel do toho druhého kola, ale taky se mě ptali už jen na to, proč měním poslední 3 roky tak často povolání. Těžko jim budu vysvětlovat, ... že můj trestní rejstřík neodpovídá představě zaměstnavatelů.“

R7 popisuje, jak je náročné obstát ve společnosti, která reaguje na jeho zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody. Konkrétně pak popisuje zkušenost z výběrových řízení na pracovní pozici.

Opětovné začlenění propuštěného vězně do společnosti se zdá být velkým problémem. Propuštěný je vystaven chladnému přijetí, na jehož základě snadno rozpoznává své stigma – např. při hledání bydlení a zaměstnání. Velmi rychle zjišťuje, že již není na tak dobré pozici, jakou měl ve vězení, ale ocitá se na okraji společnosti (Pinerová, 2017).

R1: „... ty nálepky bych se mohl zbavit někde v jiném městě. Každě tady má nálepku. Znaj mě, že chodím na káčko, policajti mě znaj Jako můžeš jim říkat, můžeš je přesvědčovat, ale oni ti stejně věřit nebudou.“

Podobně hovoří R1, který popisuje svoji zkušenost v kontextu místa pobytu.

U cizí osoby, která stojí před námi, můžeme získat důkaz o tom, že je jí vlastní atribut, který ji odlišuje od ostatních. Může se jednat o méně žádoucí atribut, na jehož základě se tato osoba jeví jako nebezpečná a skrznaskrz špatná (Goffman, 2003).

Důležitou situací je vnímání vlastní hanby, která vzniká uvědoměním si konkrétního atributu, který dotyčného poskvrňuje. V takovém případě přítomnost „normálních“ osob podporuje nesoulad mezi požadavky na jeho já se samotným já. Zásadním rysem stigmatizované osoby je její nepřijetí a odmítnutí společností (Goffman, 2003). Taková osoba se tedy přiklání k prostředí, které ho neodmítne, což je jedna z cest, jak se se stigmatizací vyrovnat.

R4: „A na mě jako mladýho kluka, to bylo jakoby takový hrdinství, důkaz chlapství pro ty ostatní. ... Jo, že už mám za sebou kriminál. Oni na mě koukali, jakože jsem to zvládnul, nikoho jsem neprásknul, jo, brali mě. Prostě dokazovali jsme si to tak trochu jinak.“

R4 ukazuje, že ze stigmatu a z nežádoucího atributu pro společnost se může v jiném kontextu stát atribut žádoucí a hodný ocenění. Jedná se o kontext společenství osob, které mají podobnou zkušenost a jsou ze společnosti vyčleněny.

Přístup okolí a společnosti vede k aktivnímu vyhledávání a stmelování podobně označených osob, mezi nimiž se jedinec cítí být rovnocenným (Pinerová, 2017).

R2: „No já nevím, co mě sem táhne. Prostě tady jsem přes 30 let a prostě. Kam jinam jet? Prostě člověk může jet kamkoliv, že jo, ale co tam, když tam nikoho neznáš.“ I: „Takže víš, že když sem přijedeš, tak potkáš ty kámoše a voni se o tebe postaraj ...“ R2: „No jasný, aspoň něco, že jo. Takle si vem, tě vykopnou, já nevím, po letech a nemáš, kam jít.“

Důležitou skupinou osob, které budou mít pro osobu se stigmatem pochopení, jsou nositelé stejného stigmatu. Z vlastní zkušenosti vědí, co tato stigmatizace obnáší, a právě tato zkušenost je spojuje. Nabízí stigmatizovanému pochopení, přijetí a pocit úlevy, kterého se mu v „normální“ společnosti nedostává (Goffman, 2003). Na sdružení osob se stejnou zkušeností do tzv. delikventních subkultur může být také nahlíženo jako na způsob kolektivního řešení problémů jejich členů (Munková, 2013).

Vězeň si sice odpyká svůj trest ve vězení, ale odchodem z vězení ho trest stále neopouští. Jeho trest ho i nadále pronásleduje ve formě trestního rejstříku, který ho velmi omezuje v působení na svobodě. Zločin nebo trestný čin není důvodem, proč je člověk odcizen společnosti a je z ní vyčleněn. Zločin je důsledkem situace, kdy je člověk vyloučen ze společnosti a cítí se v ní jako cizinec (Foucault, 2000).

Mohlo by se zdát, že si vězeň odpyká svůj trest ve vězení a tím to skončí. Proto také výkon odnětí svobody dostal – je to trest. Ukazuje se, že jsou tito lidé následně trestáni i na svobodě, když svůj trest absolvovali. Společnost si jich všímá, nezapomíná a neodpouští. V jejich očích to jsou „narkomani a kriminálníci“ a z této kategorie je velmi obtížné se dostat. Z toho důvodu také setrvávají ve společnosti osob s podobnou zkušeností, protože ti je za minulost nebudou trestat, ale naopak je ocení.

3.3.3 Význam výkonu trestu odnětí svobody pro vězně

Vězeňství je veřejností chápáno jako součást opatření státu při zajišťování bezpečnosti občanů. Právě proto je na uvěznění nazíráno jako na izolaci, která má zabránit pachateli v páchání trestné činnosti (Sochůrek, 2007b).

R1: „No, tak těch 30 % si myslím, že se jako poučí, ale to jsou lidi, co dostanou třeba 5 let, to nejsou lidi, co dostanou třeba 9 měsíců nebo do roka. Ty, co dostanou do roka, tak si myslím, že z těchle lidí se málo kdo poučí, prostě ... dalo mně to něco, málo komu budu věřit teďka, budu opatrněj, a uvědomil jsem si, jak jsem žil.“

R2 (podobně R3, R4): „To je prostě jenom odloučení od toho, co děláš, ten trest. Tam tě nic jako neponaučí. A jestli si myslíš, že tě to má napravit. Já nevím, jak voni si to představují, protože pokud chceš jako páchat trestnou činnost, tak tě od toho nevede ani to, že tě zavřou, že jo. To je prostě jenom způsob, jak tě izolovat od společnosti ... to ti je úplně k ničemu. Tam prostě jenom čekáš ... na ten výstup.“

R3: „... jediný, co mně to dalo, je, prostě dokážu kopat nohama a dokážu prostě mluvit s lidma a hodit si je tam, kam potřebuju. ... Nenechat nikoho se povyšovat a nikoho srát ti na hlavu, prostě. ... sebevědomí mně to zdvihlo trošku v kriminále ... máš čas se zamyslet sám nad sebou, jo, a máš čas vopravdu sám sebe trošku rozebrat, víš jako jo. Protože co venku? Venku vole jedeš bomby a tam máš takovej čas.“

R5: „... dalo mně to, že se musím o sebe postarat, když jsem venku.“

Informátoři nemají pocit, že by pro ně ani pro ostatní mělo mít vězení výchovný efekt. Výkon trestu vnímají jen jako odloučení od společnosti na nějaký čas. Naopak jim vězení dalo pocit, že se o sebe musí na svobodě sami starat a ta zkušenost jim posílila sebevědomí ve vymezování se vůči ostatním. Byl to zároveň čas, kdy se mohli zastavit a zamyslet se nad svým životem, na což ve všedním životě neměli prostor.

4 Závěry

Ve své práci popisuji souvislosti mezi zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody, vývojem drogové kariéry a dalším směřováním v životě uživatelů drog. Zjišťuji, že jsou uživatelé drog páchající trestnou činností a následně trestaní výkonem trestu odnětí svobody specifickou skupinou osob, kterou bychom se měli v rámci oboru adiktologie zabývat a na kterou bychom měli cílit adiktologické služby a intervence. Velmi významná jsou zjištění, že se trestná činnost spojená s drogami netýká jen problémových uživatelů a osob závislých, i když jsou jejich významnými zástupci. Je tedy potřeba stejně tak věnovat pozornost i osobám, které se nacházejí na počátku drogové kariéry.

Od informátorů se dozvídám, do jak zásadních a kritických situací se v životě dostali. Poukazují na to, že určité události, neznámé a nestandardní situace vyžadují nestandardní způsoby vyrovnání se s nimi. Velký vliv může mít okolí, ve kterém se jedinec nachází, a tlak, který na něj společnost v určité chvíli vyvíjí. V životních příbězích informátorů lze spatřovat, že byly situace, do kterých se dostali, tak náročné, že je konstruktivně nebyli schopni řešit, a to z mnoha důvodů. Jedním z oněch důvodů byla vývojová nezralost a často nízký věk, kdy ani nemohli tušit, jak by mohli situaci vyřešit jinak. Od toho se odvíjí další okolnosti, které informátory přivádí do dalších problematických situací. K řešení dospěli buď sami, nebo díky sociálnímu okolí, ve kterém se v té chvíli ocitali. Právě proto informátoři popisují téměř totožné situace z věznic, i když se nevyskytovali na stejném místě, ani ve stejném čase. Spojuje je zkušenost, která se přenáší na další osoby, které se ocitají ve stejné sociální situaci nebo zažívají podobnou událost.

Někdy se setkávám s názorem laické veřejnosti, že jsou věznice neefektivní, protože nejsou na vězně dostatečně přísné a vězně by měly trestat tvrdším způsobem. To se však z výše popsaného výzkumu nedá potvrdit. Naopak, největšími recidivisty jsou informátoři s bohatou zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody (6x a vícekrát ve výkonu trestu odnětí svobody), kteří byli i ve vyšším stupni zabezpečení, např. ve Valdicích, a zažili tak přísný režim, kdy byli 23 hodin zavření na cele, neměli možnost volného pohybu a jen seděli a čekali, až trest skončí, byli také vystaveni fyzickému násilí i slovnímu ponižování a urážkám. Takový člověk se ukazuje jako „zlomený“, což je možná v tu chvíli cílem těchto kroků, nicméně následnou resocializaci na svobodě to neulehčuje. Naopak se ukazuje, že takto „zlomený“ jedinec přijímá identitu „vyvrhele, odpadu společnosti, jejího vyvržence“, následně rezignuje na snahu dostat se zpět do společnosti a na dokazování společnosti, že si v ní své místo zaslouží. Takový jedinec se spíše zaměří na to, jak má svoji sociální situaci přijmout, jak se má s ní vyrovnat a jak se s ní má naučit žít. Zásadním zjištěním tedy je, že se u vězněných objevuje efekt tzv. prizonizace osobnosti, který snižuje schopnost adaptovat se na podmínky běžného života. Z tohoto tvrzení lze usuzovat na to, že samo věznění zapříčiňuje náročnější a méně snadný návrat do běžné společnosti. Výstupem z vězení tedy pro jedince nic

nekončí. Čeká na něho nesnadný úkol, kterým nepochybně návrat do společnosti je.

Předpokládané výstupy byly potvrzeny.

Praktické využití práce

Práci by mohly využít organizace a instituce, které pracují s osobami v různých fázích drogové a kriminální kariéry.

Práce obsahuje důležité informace pro organizace a instituce pracující s osobami, které ještě nevykazují rizikové chování, nebo s těmi, u kterých se již rizikové chování projevilo, ale nemá ještě rozsáhlé důsledky. Řeč je o preventivních programech. Práce může být těmto institucím přínosná svými poznatky o tom, že rizikové chování není důsledkem deviantních struktur osobnosti, ale způsobem reakce a vyrovnání se se specifickou sociální situací a událostí. Právě proto je potřeba se zaměřit již na fázi, kdy ještě jedinec nevykazuje známky rizikového chování, a pomoci mu v jeho předcházení prostřednictvím konstruktivního zvládnání nepříznivých situací.

Dále může být tato práce přínosná organizacím a institucím pracujícím s osobami, které jsou obviněné nebo odsouzené, ale ještě nenastoupily do výkonu trestu odnětí svobody. Těmto institucím může práce pomoci pochopit, co takové osoby prožívají a co je k jednání vedlo.

Práce může být přínosem i pro organizace a instituce pracující s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody. Může napomoci strukturovanější práci s vězněm a přípravě vězně na výstup. Práce s vězni tak nemusí být pouze ve formě přednášky, ale i individuálního plánování, kombinace individuálních a skupinových aktivit. Přínosné by také bylo ustanovení klíčového pracovníka po celou dobu výkonu trestu odnětí svobody pro konkrétního vězně, který by s ním na jednotlivých tématech pracoval.

Z práce mohou čerpat organizace a instituce pracující s osobami po výstupu z vězení. Pomůže pracovníkům pochopit, jak je samotné propuštění a první momenty na svobodě stresující. Nemělo by se tedy stávat, že je propuštěn, vysunut před věznicí a odkázán k tomu, aby se o sebe postaral sám. Dobrým řešením je být s vězněm v kontaktu ještě před jeho propuštěním a následně s ním pracovat ve formě case managementu – tedy doprovázet klienta a reagovat na jeho potřeby.

V neposlední řadě bych ráda doporučila vzájemnou spolupráci výše zmíněných segmentů.

5 Použitá literatura a citace

Černíková, V. (2008). *Sociální ochrana: Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Foucault, M. (2000). *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.

Gabrhelíková, P. (2015). Uživatelé návykových látek a trestná činnost související s drogami. In *Klinická adiktologie* (pp. 569-584). Praha: Grada.

Girtler, R. (2001). *Okrajové sociální kultury*. Brno: Masarykova univerzita.

Goffman, E. (2003). *Stigma: Poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Hajný, M. (2015). Psychologické, vývojové a rodinné faktory vzniku a udržování závislosti. In *Klinická adiktologie* (pp. 172-189). Praha: Grada.

Jargus, M. (2003). Klienti ve vazbě a výkonu trestu. In *Drogy a drogové závislosti: Mezioborový přístup* (pp. 255-260). Praha: Úřad vlády České republiky.

Jůzl, M. (2017). *Penitenciariстика jako věda žalářní*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha.

Kalina, K. (2003). *Drogy a drogové závislosti: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky.

Koranda, M. (2015). Specifika adiktologické péče v dětství a adolescenci. In *Klinická adiktologie* (pp. 545-558). Praha: Grada.

Kraus, B., & Hroncová, J. (2007). *Sociální patologie*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Lešková, L. (2013). *Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární starostlivosti*. Brno: Pre Teologickou fakultu Košice, Katolícku univerzitu v Ružomberku vydal Tribun EU.

Loučková, I. (2010). *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Praha: Sociologické Nakl. (SLON).

Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.

Müllerová, P. (2003). Klienti v konfliktu se zákonem. In *Drogy a drogové závislosti: Mezioborový přístup* (pp. 249-254). Praha: Úřad vlády České republiky.

Munková, G. (2013). *Sociální deviace: Přehled sociologických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Nedbálková, K. (2006). *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznicí*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Ondrášek, P. (2018). Přístup k odsouzeným a rizika výkonu trestu. In *Kritika současných penitenciárních systémů a nové avantgardní resocializační směry* (pp. 161-163). Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha.

Pinerová, K. (2017). *Do konce života: Političtí vězni padesátých let - trauma, adaptace, identita*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Ricciardelli, R., & Memarpour, P. (2016). 'I was trying to make my stay there more positive': Rituals and routines in Canadian prisons. *Criminal Justice Studies*, 29 (3), 179-198. doi:10.1080/1478601x.2016.1189423

Silverman, D. (2005). *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.

Sochůrek, J. (2007). *Kapitoly z penologie II. díl*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Sochůrek, J. (2007). *Kapitoly z penologie III. díl*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.

Strauss, A. L., & Corbin, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce.

Vězeňská služba ČR (2017, October 09). Protitoxikomanická a protialkoholní léčba. Retrieved February 28, 2019, from <https://www.vscr.cz/veznice-rynovice/onas/specializovana-oddeleni/protitoxomaticka-lecba/>

Vyhláška č. 345/1999 Sb. ministerstva spravedlnosti, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

Zaostřeno na drogy, 4/2006. Drogové služby ve vězení. Praha: NMS – Úřad vlády ČR.

Zimbardo, P. G. (2014). *Luciferův efekt: Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí*. Praha: Academia.